Arabic Literature Criticism (2026, 17, 2/33: 20-46)

ISSN: 2588-7491

Analysis of the Main Characters in Jokha Al-Harthi's Novel *Narenjeh* Based on Karen Horney's Theory

Original Article

Received: 2025/12/01
Accepted: 2026/07/02

Farough Nemati[1]*, Masod Bavandpoor[2]

1. Department of Arabic Language and Literature, Payame Noor University, Tehran, Iran.

2. Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Religions and Denominations, Qom, Iran.

Extended Abstract

Background and Purposes: Jokha al-Harthi's novel *Narinjah*, through its multilayered narrative, presents a portrait of characters caught in the tension between tradition and modernity and grappling with profound inner conflicts. From a psychological perspective, however, what distinguishes this novel is not merely the sociological pressures depicted in the narrative, but rather the characters' defensive mechanisms employ in response to what Karen Horney terms "basic anxiety." Horney's theoretical framework—particularly the concepts of "neurotic needs" and the "three neurotic trends"—offers an effective lens for examining the contradictory behaviors of the novel's protagonists. According to Horney, emotional insecurity and experiences of rejection compel individuals to construct an "idealized self," thereby widening the gap between this idealized image and the "real self." The central problem of this research is the absence of a systematic analysis that—drawing on Horney's concepts—can explain the psychological causes underlying the characters' neurotic behaviors in *Narinjah*. This study seeks, by moving beyond purely feminist or sociological readings, to demonstrate how the characters' identity crises emerge directly from their neurotic attempts to survive and maintain psychological equilibrium in an environment that continually reproduces their existential anxiety.

Methodology: This study adopts a descriptive-analytical method to explain, through the theoretical framework of Karen Horney, the psychological layers of the characters in Jokha al-Harthi's *Narinjah*. In this process, through close reading of the text, the characters' actions, reactions, and inner conflicts are identified and interpreted in light of Horney's key concepts: "basic anxiety," the "three neurotic trends" (moving toward people, moving against people, and moving away from people), and the conflict between the "real self" and the "idealized self." In this way, this method allows the study not only to anatomize the characters' behaviors at the psychological level, but also to show how these defensive mechanisms are shaped by, and interact with, the novel's sociocultural context. In doing so, the research offers a coherent explanation of the hidden motivations governing the characters' conduct and illuminates the complexity of their identity formation in the face of biological and social pressures.

Results and Discussion: *Narinjah* introduces a constellation of major and minor characters, each playing an effective role in driving the narrative and representing its central concepts. The story centers primarily on two characters—Zahour and Bint Amer—with other figures forming a narrative network around them. Zahour symbolizes a woman who is introverted, sensitive, and yet socially engaged—caught between the desire for affection, a sense of guilt, and the struggle for psychological independence. Her behavior reflects a position on the borderline between two of Horney's patterns: the compliant type (moving toward people) and the detached type (moving away from people). Bint Amer, oscillating between dependence and submission, seeks to manage her inner anxiety through affection and service to others. Yet the failure of her personal dreams leads her toward self-alienation and emotional withdrawal. Bint Amer is a reflection of the traditional Omani woman whose basic anxiety is shaped by social and emotional constraints, and who adopts nurturing and self-effacing roles as strategies for survival. Surour embodies the internal conflict between the real self and the idealized self in Horney's theory. Despite her privileged background and outward confidence, she struggles with deep-seated insecurity. Kohl exemplifies the "affection-seeking" individual in Horney's framework, seeking security in the love and emotional affirmation to cope with basic anxiety. Imran represents, above all, the "moving against people" type: shaped by childhood deprivation and emotional failure, he compensates for inner feelings of inferiority and insecurity through dominance, rebellion, and competitiveness.

Conclusion: The fictional world of *Narinjah* offers more than a reflection of Oman's social structure; it presents a psychologically intricate portrait of individuals responding to cultural, familial, and emotional pressures. From Horney's perspective, the novel narrates a continuous struggle with anxiety, fear, and the human search for security within a transforming world. Across class, gender, and cultural backgrounds, the characters exemplify Horney's three neurotic types: dissolving into others, dominating others, or withdrawing from them. By linking these psychological types to the cultural and historical context of Oman, al-Harthi creates a multilayered depiction of a society in transition—one in which individuals seek but seldom attain a stable psychological equilibrium.

Keywords: *Narinjah*, Jokha al-Harthi, Karen Horney, social psychoanalysis, basic anxiety, neurotic trends.

How to cite this article:
Nemati, F., & Bavandpoor, M. (2026). Analysis of the Main Characters in Jokha Al-Harthi's Novel Narenjeh Based on Karen Horney's Theory. *Arabic Literature Criticism*, *17*(2),20-46.

***Corresponding Author Email Address** : farough.nemati@pnu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2026.242671.1434

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

دراسات في نقد الأدب العربي (١٤٤٨، ١٧، ٣٣/٢، ٢٠-٤٦)

الترقيم الدولي الموحد الإلكتروني: ٧٤٩١-٢٥٨٨

تحليل الشخصيات الرئيسة في رواية «نارنجة» لجوخة الحارثي في ضوء نظرية كارين هورناي

المقالة الأصيلة

تاريخ الاستلام: ١٤٤٧/٠٦/١٠

تاريخ القبول: ١٤٤٨/٠١/١٧

فاروق نعمتي[١*]، مسعود باوان پوري[٢]

١. قسم اللغة العربية وآدابها في جامعة پيام نور، طهران، إيران.

٢. قسم اللغة العربية وآدابها في الأديان والمذاهب، قم، إيران.

الملخص المبسوط

بيان المسئلة والهدف: تقدّم رواية «نارنجة» للكاتبة جوخة الحارثي سردًا متعدّد الطبقات يصوّر شخصيات تعيش في صراعٍ دائم بين التقليد والحداثة. وتواجه تعارضات نفسية عميقة. غير أنّ ما يميّز هذه الرواية من منظور التحليل النفسي للشخصية ليس مجرّد الضغوط الاجتماعية التي تحيط بالشخصيات، بل الآليات الدفاعية التي تلجأ إليها في مواجهة ما تسمّيه كارِن هورنای «القلق الأساسي». وتوفّر نظرية هورنای، بما تتضمّنه من مفاهيم مثل «الحاجات العصابية» و«الاتجاهات العصابية الثلاثة»، إطارًا تحليليًا مناسبًا لفهم السلوكيات المتناقضة لشخصيات الرواية. إذ توضّح هورنای كيف تدفع مشاعر انعدام الأمان العاطفي وتجارب الرفض للفرد إلى تكوين «الذات المثالية»، مما يوسّع الفجوة بينها وبين «الذات الحقيقية». وتتمثّل مشكلة هذا البحث في غياب دراسة منهجية تعتمد مفاهيم هورنای لتفسير أسباب السلوكيات العصابية لشخصيات رواية «نارنجة». ومن هنا يسعى هذا البحث، متجاوزًا القراءات النسوية أو السوسيولوجية البحتة، إلى بيان الكيفية التي تنشأ بها أزمات الهوية لدى الشخصيات نتيجة محاولاتها العصابية للحفاظ على التوازن النفسي والبقاء في بيئة تعيد إنتاج القلق الوجودي باستمرار.

المنهجيّة: يعتمد هذا البحث المنهج الوصفي التحليلي، مستندًا إلى الإطار النظري لكارِن هورنای في تحليل الأبعاد النفسية لشخصيات رواية «نارنجة» لجوخة الحارثي. ومن خلال قراءة دقيقة للنص، تُستخرج أفعال الشخصيات وردود أفعالها وصراعاتها الداخلية، ثم تُحلَّل في ضوء المفاهيم الرئيسة في نظرية هورنای، مثل «القلق الأساسي»، و«الاتجاهات العصابية الثلاثة» (التوجّه نحو الناس، والتوجّه ضدّ الناس، والابتعاد عن الناس). إضافة إلى الصراع بين «الذات الحقيقية» و«الذات المثالية». وبهذه الطريقة لا يقتصر البحث على تحليل سلوك الشخصيات من منظور نفسي فحسب، بل يسعى كذلك إلى ربط هذه الآليات الدفاعية بالسياق الاجتماعي والثقافي للرواية، بما يتيح تفسير الدوافع الخفية التي تحرّك الشخصيات داخل البنية السردية، والكشف عن تعقيدات هويتها في مواجهة الضغوط الاجتماعية والمعيشية.

المناقشة والتحليل: تقدّم رواية «نارنجة» طيفًا من الشخصيات الرئيسة والثانوية التي تؤدي دورًا مهمًا في تحريك الأحداث وتجسيد الأفكار المركزية في النص. وتتمحور البنية السردية للرواية حول شخصيتي «زهور» و«بنت عامر»، بينما تتكامل الشخصيات الأخرى معهما لتشكّل شبكة العلاقات داخل العمل. تمثّل «زهور» نموذجًا لامرأة حسّاسة ومنطوية نسبيًا، لكنها في الوقت ذاته ذات حضور اجتماعي، إذ تعيش حالة من التوتر بين رغبتها في المحبة، وإحساسها بالذنب، وسعيها إلى الاستقلال النفسي. ويكشف تحليل سلوكها أنها تقف على الحدّ الفاصل بين نمطين من أنماط هورنای: النمط المتوجّه نحو الناس (طلب القبول والمحبة) والنمط المتوجّه بعيدًا عن الناس (الانسحاب والانطواء). أما «بنت عامر» فتعيش حالة من التردّد بين الاعتماد والتسليم؛ إذ تحاول تخفيف قلقها الداخلي من خلال العطاء والخدمة والاهتمام بالآخرين، لكنها مع إخفاقها في تحقيق أحلامها الشخصية تنزلق نحو نوع من الاغتراب الذاتي والانكفاء. وتمثّل بنت عامر صورة المرأة التقليدية في المجتمع العُماني، التي يدفعها القلق الأساسي إلى تبنّي الدور الأمومي والتضحية المستمرة بوصفهما وسيلة للبقاء في مواجهة الضغوط الاجتماعية والعاطفية. وتجسّد «سرور» صراعًا واضحًا بين «الذات الحقيقية» و«الذات المثالية»؛ فعلى الرغم من انتمائها إلى طبقة ميسورة وظهورها بمظهر العقلانية والقوة، فإنها تعاني في أعماقها شعورًا عميقًا بعدم الأمان والقلق. أما «كحل» فيمثّل نموذج الإنسان الباحث عن المحبة والانتماء، وهو ما يضعه ضمن النمط المتوجّه نحو الناس في تصور هورنای، حيث يسعى إلى مواجهة القلق الأساسي عبر البحث عن الأمان في الحبّ والتقبّل العاطفي.

في حين يُعدّ «عِمران» مثالًا بارزًا للنمط المتوجّه ضدّ الناس؛ إذ تشكّلت شخصيته في ظلّ حرمان الطفولة وإخفاقات عاطفية متكرّرة، الأمر الذي يدفعه إلى التعويض عن شعوره بالنقص وعدم الأمان من خلال النزعة إلى السيطرة والمنافسة والتمرّد على الآخرين.

الإنجازات: يكشف العالم السردي في رواية «نارنجة» عن شخصيات لا تعكس الواقع الاجتماعي فحسب، بل تجسّد أيضًا تعقيدات النفس الإنسانية في مواجهة الضغوط الثقافية والعائلية والعاطفية. ومن منظور التحليل النفسي عند هورنای، تقدّم الرواية سردية عن القلق والخوف وسعي الإنسان الدائم إلى البحث عن الأمان في عالم متحوّل. فالشخصيات، على اختلاف طبقاتها الاجتماعية وخلفياتها الثقافية والجندرية، تمثّل نماذج للاتجاهات العصابية الثلاثة: فبعضها يذوب في الآخرين طلبًا للقبول، وبعضها يسعى إلى السيطرة عليهم، في حين يختار بعضها الآخر الانسحاب والابتعاد عنهم. ومن خلال ربط هذه الأنماط النفسية بالسياق الثقافي والتاريخي للمجتمع العُماني، ترسم جوخة الحارثي صورة متعددة الأبعاد لمجتمع يعيش مرحلة انتقالية، حيث يظلّ الفرد فيه معلّقًا بين الماضي والحاضر، باحثًا عن توازن نفسيّ لا يتحقّق بصورة كاملة.

الكلمات المفتاحيّة: نارنجة، جوخة الحارثي، كارِن هورنای، التحليل النفسي الاجتماعي، القلق الأساسي، الاتجاهات العصابية.

الاستناد إلى هذا المقال:

نعمتي، فاروق و باوان پوري، مسعود (١٤٤٨). تحليل الشخصيات الرئيسة في رواية «نارنجة» لجوخة الحارثي في ضوء نظرية كارين هورناي. پژوهشنامه نقد ادب عربی، ١٧(٢)، ٢٠-٤٦.

***Corresponding Author Email Address:** faroogh.nemati@pnu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2026.242671.1434

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

پژوهشنامهٔ نقد ادب عربی (۱۴۰۵، ۱۷، ۳۳/۲: ۲۰-۴۶)

شاپا: ۷۴۹۱-۲۵۸۸

تحلیل و بررسی شخصیت‌های اصلی در رمان *نارنجة* جوخة الحارثي بر اساس نظریهٔ کارن هورنای

مقالهٔ پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۱۱

فاروق نعمتی[۱*]، مسعود باوان پوری[۲]

۱. گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

۲. گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران.

استناد به این مقاله:

نعمتی، فاروق و باوان پوری، مسعود (۱۴۰۵). تحلیل و بررسی شخصیت‌های اصلی در رمان نارنجة جوخة الحارثي بر اساس نظریهٔ کارن هورنای. پژوهشنامه نقد ادب عربی، ۱۷(۲)، ۲۰-۴۶.

چکیدهٔ مبسوط

بیان مسئله و هدف: رمان نارنجة. اثر جوخة الحارثي، با روایت چندلایهٔ خود، تصویری از شخصیت‌هایی ارائه می‌دهد که در کشاکشِ سنت و مدرنیته با تعارضات درونی عمیقی مواجه‌اند. اما آنچه این رمان را از منظر روان‌شناختیِ شخصیت متمایز می‌کند فشارهای جامعه‌شناختی نیست، بلکه سازوکارهای دفاعی شخصیت‌ها در برابر «اضطراب بنیادی» است. در این میان، نظریهٔ کارن هورنای چارچوب تحلیلی کارآمدی است که دریچه‌ای نو به‌سوی واکاوی رفتارهای متناقض قهرمانان داستان می‌گشاید. هورنای، با طرح کردن مفاهیمی چون «نیازهای روان‌رنجور» و «گرایش‌های سه‌گانهٔ شخصیتی»، به‌خوبی نشان می‌دهد که ناامنی‌های عاطفی و تجربه‌های طردشدگی چگونه شخصیت‌ها را به‌سوی ایجاد «خودِ ایدئال» و فاصله‌گیری از «خودِ واقعی» سوق می‌دهد. مسئلهٔ اساسی در این پژوهش فقدان تحلیلی نظام‌مند است که با تکیه بر مؤلفه‌های هورنای بتواند چرایی رفتارهای عصبی شخصیت‌های نارنجة را تبیین کند. این پژوهش می‌کوشد، با فراتر رفتن از خوانش‌های صرفاً فمینیستی یا جامعه‌شناختی، نشان دهد که چگونه بحران‌های هویتی شخصیت‌ها نتیجهٔ مستقیم تلاش‌های عصبی آنان برای بقا و حفظ تعادل روانی در فضایی است که پیوسته اضطراب وجودی آنان را بازتولید می‌کند.

روش‌شناسی: پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی بهره می‌برد تا با تکیه بر چارچوب نظری کارن هورنای، لایه‌های روانی شخصیت‌های رمان نارنجة اثر جوخة الحارثی را واکاوی کند. در این فرایند، با خوانشی دقیق از متن، کنش‌ها و واکنش‌های رفتاری و کشمکش‌های درونی شخصیت‌ها استخراج و با مؤلفه‌های اصلی نظریهٔ هورنای، شامل «اضطراب بنیادی»، «گرایش‌های سه‌گانهٔ عصبی» (مهرطلبی، برتری‌طلبی و انزواطلبی) و تضاد میان «خودِ واقعی» و «خودِ ایدئال»، تطبیق داده می‌شوند. بدین‌سان، این پژوهش نه‌تنها رفتار شخصیت‌ها را در ساحت روان‌شناختی کالبدشکافی می‌کند، بلکه با پیوند دادن این سازوکارهای دفاعی و بافتار اجتماعیِ رمان به تبیین انگیزه‌های پنهان کنشگران در ساختار روایی اثر می‌پردازد تا ابعاد پیچیدهٔ هویت آنان در مواجهه با فشارهای زیستی و اجتماعی روشن شود.

بحث و تحلیل: رمان نارنجة مجموعه‌ای از شخصیت‌های اصلی و فرعی را در برابر خواننده می‌گذارد که هریک نقشی مؤثر در پیشبرد رویدادها و بازنمایی مفاهیم محوری دارند. محور داستان بر دو شخصیت «زهور» و «بنت عامر» استوار است و دیگر شخصیت‌ها، در پیوند با آنان، شبکهٔ روایی اثر را کامل می‌کنند. زهور نمادی از زنی درون‌گرا، حساس و درعین‌حال اجتماعی است که میان میل به محبت، احساس گناه و تلاش برای استقلال روانی گرفتار مانده است. تحلیل رفتار او نشان می‌دهد که شخصیتش بیش از همه در مرز میان دو الگوی هورنای قرار دارد؛ تیپ مهرطلب (حرکت به‌سوی مردم) و تیپ انزواطلب (حرکت دور از مردم). بنت عامر میان وابستگی و تسلیم سرگردان است. او می‌کوشد، با محبت‌ورزی و خدمت کردن، اضطراب درونی‌اش را کاهش دهد و احساس امنیت بیابد؛ اما در ناکامی از تحقق رؤیاهایش به نوعی ازخودبیگانگی و انزوا دچار می‌شود. بنت عامر بازتابی از زن سنتی جامعهٔ عمان است؛ زنی گرفتار اضطراب بنیادی که برای بقا در برابر فشارهای اجتماعی و عاطفی، نقش مادرانه و فداکارانه را برمی‌گزیند. «سرور» نمونه‌ای روشن از کشمکش میان «منِ واقعی» و «منِ آرمانی» در نظریهٔ هورنای است؛ با اینکه به طبقه‌ای مرفه تعلق دارد و عقل‌گرا و مقتدر جلوه می‌کند، در ژرفای وجودش از احساس ناامنی و اضطراب رنج می‌برد. «کحل» نمود «انسان در جست‌وجوی محبت و تعلق» است و در نظام فکری هورنای به تیپ مهرطلب تعلق دارد؛ فردی که برای مقابله با اضطراب بنیادی، امنیت را در عشق و تأیید دیگری می‌جوید. «عِمران» از برجسته‌ترین نمونه‌های تیپ «حرکت علیه مردم» است؛ شخصیتی که در واکنش به رنج‌های کودکی و ناکامی‌های عاطفی می‌کوشد با سلطه‌جویی، رقابت و طغیان علیه دیگران احساس حقارت و ناامنی درونی را جبران کند.

دستاوردها: در جهان داستانی نارنجة. شخصیت‌ها نه‌تنها بازتاب وضعیت اجتماعی‌اند، تجسم پیچیده‌ای از روان انسان در برابر فشارهای فرهنگی و خانوادگی و عاطفی نیز به شمار می‌آیند. از منظر روان‌شناختی هورنای، این رمان روایتی از اضطراب، هراس و جست‌وجوی انسان برای یافتن امنیت در جهانی متحول است. شخصیت‌ها، در هر طبقه و جنسیت و زمینهٔ فرهنگی، نمونه‌هایی از تیپ‌های سه‌گانهٔ هورنای‌اند: یا در دیگران حل می‌شوند، یا بر آنان سلطه می‌جویند، یا از آنان می‌گریزند. جوخة الحارثي، با پیوند دادن این تیپ‌ها به زمینهٔ فرهنگی و تاریخی عمان، تصویری چندلایه از جامعه‌ای درحال گذار ترسیم کرده است؛ جامعه‌ای که در آن فرد همواره میان گذشته و اکنون در تلاش برای یافتن تعادلی روانی است؛ تعادلی که هرگز به‌طور کامل دست‌یافتنی نیست.

واژگان کلیدی: نارنجة. جوخة الحارثي، کارن هورنای، روان‌کاوی اجتماعی، اضطراب بنیادی، گرایش‌های عصبی.

***Corresponding Author Email Address:** faroogh.nemati@pnu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2026.242671.1434

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

۱. مقدمه

ادبیات داستانی معاصر عرب، در دهه‌های اخیر، شاهد گذاری بنیادین از روایت‌های متمرکز بر ساختارهای کلان اجتماعی و سیاسی به سوی درون‌کاوی‌های روان‌شناختی و کندوکاو در پیچیدگی‌های وجودیِ انسان بوده است. در این مسیر، رمان دیگر تنها آینه‌ای برای بازتاب تحولات پیرامونی نیست، بلکه به آزمایشگاهی برای واکاوی تعارض‌های درونی و ناخودآگاه شخصیت‌ها بدل شده است.

یکی از روش‌های کارآمد و مؤثر در درک و تحلیل آثار ادبی روان‌کاوی شخصیت‌ها و بررسی لایه‌های درونی آنان است. ازآنجاکه اثر ادبی محصول ذهن و روان انسان است، بهره‌گیری از علم روان‌شناسی برای شناخت بهتر این آثار ضروری می‌نماید. میان ادبیات و روان‌شناسی ارتباطی دوسویه برقرار است؛ ادبیات بازتاب روان انسان و روان انسان سرچشمهٔ ادبیات است (امامی، ۱۳۷۷ش، ص۱۹). هر اثر ادبی همچون رؤیایی است که در پس ظواهر خود معناهای نهفته دارد و نقد روان‌شناختی می‌کوشد، با تحلیل این لایه‌های پنهان، به رمزگشایی از ناخودآگاه شخصیت‌ها و نویسنده بپردازد (غیبی و خوش‌نفس، ۱۳۹۸ش، ص ۸۲).

در این میان، روان‌شناسی شخصیت شاخه‌ای مهم از روان‌شناسی است که به بررسی صفات، الگوهای رفتاری و احساساتی می‌پردازد که هر فرد را از دیگری متمایز می‌سازد (شاملو، ۱۳۸۸ش، ص ۶۷). در تعریف شخصیت، دیدگاه‌های گوناگونی ارائه شده است؛ اما به‌طور کلی می‌توان گفت شخصیت مجموعه‌ای از ویژگی‌های جسمی، روانی و رفتاری است که فرد را از دیگران متمایز می‌کند (کریمی، ۱۳۹۲ش، ص ۸).

نخستین نظریه‌پرداز رسمی شخصیت زیگموند فروید بود که شخصیت را حاصل تعامل سه بخش نهاد، خود و فراخود می‌دانست (لاندین، ۱۳۷۸ش، ص ۲۲). بااین‌حال، بعدها روان‌شناسانی همچون کارن هورنای، با نقد نظریات فروید، نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی را در شکل‌گیری شخصیت پررنگ‌تر کردند. هورنای معتقد است ریشهٔ اختلالات شخصیتی در محیط ناسالم دوران کودکی و در روابط پرتنش میان کودک و والدین نهفته است. چنین فضایی احساس ناامنی و «اضطراب بنیادی» را در کودک پدید می‌آورد (هورنای، ۱۳۹۷ش، ص ۲۵-۲۹).

هورنای ده نیاز روان‌رنجور را معرفی می‌کند که از دل اضطراب اساسی سرچشمه می‌گیرند؛ ازجمله نیاز به محبت و تأیید، قدرت، استقلال، کمال و تحسین شدن (داوری، ۱۳۹۵ش، ص ۳۱). او این نیازها را در سه تیپ شخصیتی خلاصه می‌کند:

۱. حرکت به‌سوی مردم (مهرطلبی)؛ ۲. حرکت علیه مردم (برتری‌طلبی)؛ ۳. حرکت دور از مردم (انزواطلبی) (شولتز، ۱۳۹۱ش، ص ۱۷۹-۱۸۰).

در میان ادبیات نوظهور خلیج‌فارس، رمان نارنجة اثر جوخة الحارثي (۲۰۱۶م) نمودی برجسته از این جریان نوین است که با بهره‌گیری از ساختاری سیال و چندلایه زیست دشوار انسان را در تقابل با سنت‌های دیرپا و فشارهای مدرنیته به تصویر می‌کشد. نویسنده در این اثر، فراتر از روایت وقایع، به ترسیم روان‌شناختی شخصیت‌هایی می‌پردازد که در مسیر جست‌وجوی هویت، میان خواسته‌های اصیل درونی و انتظارات تحمیلی محیطی گرفتار شده‌اند. هریک از این شخصیت‌ها، با کوله‌باری از اضطراب‌ها و تضادهای وجودی، بستری فراهم می‌آورند تا با به‌کارگیری رویکردهای تحلیلی روان شناختی، به‌ویژه نظریات کارن هورنای، لایه‌های پنهان رفتاری و سازوکارهای دفاعی آنان واکاوی شود. به این ترتیب، نارنجة تنها یک اثر ادبی واجد ارزش‌های هنری نیست، بلکه سندی است که بازتاب‌دهندۀ بحران‌های هویتی انسان در مواجهه با چالش‌های دنیای معاصر است.

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

این پژوهش درصدد پاسخ‌گویی به پرسش‌های ذیل است:

۱. شخصیت‌های رمان نارنجة، در واکنش به اضطراب بنیادی و فشارهای اجتماعی، چگونه الگوهای رفتاری سه‌گانۀ هورنای (مهرطلبی، برتری‌طلبی، انزواطلبی) را در ساختار روایی اثر بازتاب می‌دهند؟

۲. شکاف میان «خودِ واقعی» و «خودِ آرمانی» در شخصیت‌های این رمان کدام پیامدهای روان‌شناختی و هویتی را در مواجهه با چالش‌های سنت و مدرنیته ایجاد کرده است؟

۱-۲. پیشینۀ پژوهش

دربارۀ رمان نارنجة جوخة الحارثي پژوهش‌هایی صورت گرفته است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

اختیاری و همکاران (۱۴۰۳ش) پژوهشی با عنوان «همسنجی تقابل سنت و مدرنیته در رمان‌های "نارنجه" اثر جوخه الحارثی و "سووشون" اثر سیمین دانشور» انجام دادند. پژوهش آنان نشان می‌دهد که نویسندگان این رمان‌ها تضاد و تقابل موجود میان سنت و مدرنیته را در موضوعاتی همچون ازدواج، خانواده، روستا و شهر با کمک شخصیت زن به تصویر کشیده‌اند.

محسنی و همکاران (۱۴۰۵ش) در مقالۀ «از هژمونی مردانه تا روان‌نژندی زنان، خوانشی مبتنی بر فمنیسم روانکاوانه از رمان نارنجه اثر جوخه الحارثی»، آثار روانی و اجتماعی هژمونی مردانه بر شخصیت‌های زن رمان نارنجة را بر اساس رویکرد فمینیسم روانکاوانه تبیین کردند.

جهان‌تاب و همکاران (۱۳۹۹ش) در مقالۀ «خوانش نمود زمان در رمان سیدات القمر جوخه الحارثی»، با شیوۀ

تحلیل محتوا به بررسی ساخت‌مایه‌های روایی به‌ویژه شگردهای زمانی این رمان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که نویسنده با قرار دادن طرح روایت بر ساختاری غیرخطی و با کمک شگردهایی همچون زمان‌پریشی و سیلان ذهن توانسته است رمانی مدرن و چندلایه خلق کند.

دربارهٔ تطبیق نظریهٔ هورنای بر آثار ادبی گوناگون نیز پژوهش‌هایی صورت گرفته است که به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌شود:

غیبی و خوش‌نفس (۱۳۹۸ش)، در مقالهٔ «بررسی روان‌شناختی تیپ‌های شخصیتی در رمان "الباذنجانه الزرقاء" اثر میرال الطحاوی بر اساس نظریه کارن هورنای»، شخصیت‌های رمان مذکور را بر اساس تیپ‌های شخصیتی نظریهٔ هورنای بررسی کرده و راه های تدافعی آنان را برای سیر در جامعه مورد کنکاش قرار داده‌اند.

افضلی و حاجی علی اشرفی (۱۳۹۹ش)، در مقالهٔ «کاربست نظریه کارن هورنای در مطالعه روان‌شناختی شخصیت‌های رمان عطر فرانسوی»، شخصیت‌های رمان عطر فرانسوی و کشمکش‌های های درونی آن‌ها در برابر اضطراب اساسی را بررسی کرده‌اند.

مظفری و حاجی‌پور طالبی (۱۴۰۴ش)، در مقالهٔ «نقد روان‌شناختی شخصیت‌های رمان برید اللیل هدی برکات (بر اساس نظریه کارن هورنای)»، شخصیت‌های اصلی این رمان را با شیوهٔ توصیفی-تحلیلی بر اساس نظریهٔ گرایش‌های روان‌رنجورانهٔ کارن هورنای نقد روان‌شناختی کرده‌اند.

الیاسی‌مفرد و رضایی (۱۴۰۵ش)، در مقالهٔ «رازهای پنهان شخصیت در رمان النبیذه: تحلیلی با رویکرد کارن هورنای»، شخصیت‌های رمان مذکور را با رویکرد روان‌شناختی هورنای بررسی کرده‌اند.

تفاوت و نوآوری پژوهش پیش‌رو در این است که برای نخستین بار نارنجة را به‌عنوان میدان تحلیل روان‌شناختی بر اساس نظریهٔ اختصاصی هورنای بررسی می‌کند، نه متنی فمینیستی یا جامعه‌شناختی. این پژوهش، با تمرکز بر تمامی شخصیت‌های کلیدی، از «زهور» و «بنت‌عامر» تا «عِمران»، و با پیوند دقیق کنش‌های داستانی با مؤلفه‌های هورنای (مانند تقابل خودِ واقعی و ایدئال)، خلأ تحلیلی موجود دربارهٔ ریشه‌های روانی رفتار شخصیت‌ها در جامعهٔ درحال گذار عمان را پر می‌کند. به عبارت دیگر، این مقاله به‌جای توصیف وضعیت اجتماعی شخصیت‌ها منطق درونی و نیازهای ناخودآگاه آنان را در مواجهه با فشارهای پیرامونی کالبدشکافی می‌کند؛ رویکردی که تا پیش از این در هیچ‌یک از مطالعات موجود دربارهٔ رمان نارنجة به‌شکل نظام‌مند و مستقل به کار گرفته نشده است.

۲. مبانی نظری پژوهش

۲-۱. نظریهٔ روان‌شناختی کارن هورنای

کارن هورنای یکی از روان‌کاوان نوفرویدی است که با بازنگری در نظریات فروید بنیانی اجتماعی برای شکل‌گیری شخصیت و اضطراب انسان ارائه کرد. او در سال ۱۸۸۵ میلادی در آلمان متولد شد و در ۱۹۵۲ در نیویورک درگذشت. تجربه‌های عاطفی دوران کودکی، ازجمله بی‌توجهی مادر و تحقیر از سوی پدر، در شکل‌گیری نظریات روان شناختی وی نقشی اساسی داشت (فهیم کلام، ۱۳۹۵ش، ص ۶۷؛ شولتز، ۱۳۹۱ش، ص ۱۶۷). هورنای پس از تحصیل پزشکی و روان‌پزشکی در دانشگاه برلین به روان‌کاوی روی آورد. او به‌تدریج به ناکارآمدی نظریهٔ فروید در تبیین انگیزه‌های انسانی پی برد و بر این باور بود که سرچشمهٔ رفتار انسان غرایز جنسی یا پرخاشگرانه نیست، بلکه نیاز به امنیت و محبت است (هورنای، ۱۳۸۳ش، ص ۱۳؛ شولتز، ۱۳۹۱ش، ص ۱۶۶).

هورنای، با تعدیل نظریات فروید، نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی را در شکل‌گیری شخصیت و تعارض‌های درونی انسان برجسته ساخت. او در کتاب راه‌های نو در روان‌کاوی توضیح می‌دهد که اضطراب اساسی از روابط نامناسب میان کودک و والدین در سال‌های نخستین زندگی پدید می‌آید. بی‌توجهی، سلطه‌گری، یا محبت مشروط والدین موجب می‌شود کودک احساس ناامنی کند، درنتیجه سازوکارهای دفاعی خاصی را برای مقابله با این اضطراب به‌کار گیرد (هورنای، ۱۳۸۱ش، ص ۲۵؛ برونو، ۱۳۷۳ش، ص ۴۴).

به اعتقاد هورنای، در هر انسان تضادی بنیادی میان «نیاز به محبت و امنیت» و «احساس طرد و تهدید» وجود دارد که او آن را تضاد اساسی[1] نامید. این تضاد سرچشمهٔ «اضطراب بنیادی» است و موجب می‌شود شخصیت‌های مختلف در برابر دیگران سه گونه واکنش نشان دهند:

- حرکت به‌سوی مردم (مهرطلبی): فرد برای کسب محبت و تأیید دیگران به وابستگی افراطی و تسلیم روی می‌آورد.
- حرکت علیه مردم (برتری‌طلبی): شخص می‌کوشد از طریق سلطه‌گری و جاه‌طلبی بر دیگران چیره شود.
- حرکت دور از مردم (انزواطلبی): فرد از روابط اجتماعی گریزان است و استقلال و تنهایی را ترجیح می‌دهد (شولتز، ۱۳۹۱ش، ص ۱۸۰؛ پروین و جان، ۱۳۸۱ش، ص ۵۵).

هورنای، در تحلیل خود از شخصیت انسان، بر این باور بود که اگر کودک در محیطی سرشار از محبت و احترام و امنیت رشد یابد، استعدادهای طبیعی‌اش آزادانه شکوفا می‌شود؛ اما در محیط‌های آشفته و پر از زورگویی و بی‌توجهی و ترس دچار انحراف روانی می‌گردد و مسیر رشد سالم شخصیت او منحرف می‌شود (هورنای، ۱۳۸۱ش، ص ۲۵؛ الیاسی مفرد و رضایی، ۱۴۰۵ش، ص ۳۶).

نظریهٔ هورنای در حقیقت بر پیوند میان جامعه، فرهنگ و روان فرد اســتوار اســت و از این جهت در تحلیل شـخصـیت‌های ادبی، به‌ویژه شـخصـیت‌هایی که در بسـتر بحران‌های اجتماعی و فرهنگی شـکل گرفته‌اند، کاربرد گسترده‌ای دارد.

۲-۲. جوخة الحارثي و رمان *نارنجة*

جوخة الحارثي در ســال ۱۹۷۸ در عمان به دنیا آمد. او مدرک دکتری ادبیات کلاســیک خود را از دانشــگاه ادینبورگ اسـکاتلند گرفت و هم‌اکنون اسـتاد ادبیات عربی در دانشـگاه سـلطان قابوس اسـت. خاندان او با شـعر و ادب پیوندی عمیق دارند؛ پدربزرگش شاعر و عمویش نویسنده‌ای صاحب‌اثر بوده است (خير الرمادي، ۲۰۱۷م، ص ۲۲).

الحارثي در گفت‌وگویی با مجلهٔ صـدی بیان کرده اسـت که دغدغهٔ اصـلی او بررسـی دگرگونی‌های اجتماعی و روابط انسـانی در عمان اسـت، به‌ویژه تغییرات شـتابان جامعهٔ سـنتی این کشـور پس از کشـف نفت. او هدف خود را بازنمایی تأثیر این تحولات در ذهن و روان نسل‌های مختلف عمانی دانسته است (طبيش، ۲۰۲۱م، ص ۷).

او پیش از نگارش رمان‌هایش چند مجموعه داستان کوتاه برای کودکان نوشته بود. از آثار برجستهٔ او می‌توان به منامات (۲۰۰۴م)، سیدات القمر (۲۰۱۰م) برندهٔ جایزهٔ بوکر عربی در سال ۲۰۱۹ و نارنجة (۲۰۱۶م) برندهٔ جایزهٔ فرهنگی سـلطان قابوس اشـاره کرد. از دیگر آثارش می‌توان في مديح الحب، حرير الغزالة (۲۰۲۱م) و مقاطع من سـيرة النبي را نام برد. افزون‌بر رمان‌نویسی، الحارثي کتاب‌های دانشگاهی چون شعر الحب العربي و ملاحقة الشموس را نیز منتشر کرده است.

نارنجة سومین رمان الحارثي است. او در این رمان زندگی و کشاکش درونی دختری به نام زهور را روایت می‌کند که برای ادامهٔ تحصـیل به لندن می‌رود. او در غربت درگیر خاطرات مادربزرگش «بنت عامر» می‌شـود و میان گذشـتهٔ سـنتی عمان و زندگی مدرن اروپا سـرگردان می‌ماند. بازتاب این دو زمان و دو فضـا بُعد روان‌شـناختی عمیقی به اثر بخشـیده اسـت. در لندن، زهور با دو خواهر پاکسـتانی به نام‌های «سـرور» و «کحل» و جوانی به نام «عمران» آشـنا می‌شود و دوستی و دلدادگی میان این شخصیت‌ها زمینهٔ تقابل سنت و تجدد را آشکار می‌سازد. رمان در دو خط زمانی پیش می‌رود: زمان حال زندگی زهور در لندن و گذشتهٔ زندگی مادربزرگش در عمان. بنت عامر زنی روستایی است که در دوران قحطی و فقر بزرگ می‌شـود و رؤیای داشـتن باغی از درختان نارنج را در دل می‌پروراند، اما هرگز به آن نمی‌رسـد. در پایان رمان، مرگ بنت عامر هم‌زمان با خشـک شـدن درخت نارنج در خانهٔ او روایت می‌شـود؛ نمادی از زوال رؤیاها و پیوند عاطفی میان نسل‌ها.

نثر الحارثي در نارنجة آمیخته‌ای از شعر و نثر روان است. او با بهره‌گیری از سبک «جریان سیال ذهن» لایه‌های

ذهنی و عاطفی شخصیت‌ها را می‌کاود. نارنجة نه‌تنها تصویری از سنت و مدرنیتهٔ جامعهٔ عمان است، بلکه در بطن خود نگاهی عمیق به نیازهای روحی و روانی انسان معاصر دارد. الحارثي، در قالبی شاعرانه، تجربهٔ غربت، عشق، شکست و بازاندیشی در گذشته را به‌هم‌پیوسته و نمادین روایت می‌کند و مفهوم جست‌وجوی هویت و خودشکوفایی را در خلال آن به‌تصویر می‌کشد.

۳. شخصیت‌های اصلی رمان

نارنجة دارای مجموعه‌ای از شخصیت‌های اصلی و فرعی است که هریک نقشی مؤثر در پیشبرد حوادث و بازنمایی مفاهیم محوری رمان دارند. محور اصلی داستان بر دو شخصیت زهور و بنت عامر استوار است و سایر شخصیت‌ها، در ارتباط با این دو، زنجیرهٔ روایی اثر را کامل می‌کنند. در رمان نارنجة، جوخة الحارثي از طریق این مجموعه‌ای گسترده از شخصیت‌ها تصویری چندلایه از جامعهٔ عمانی ارائه می‌دهد؛ جامعه‌ای که میان سنت و مدرنیته، گذشته و حال، در کشاکش دائمی است. شخصیت‌های اصلی نماد تلاش برای شناخت خویشتن و رهایی از محدودیت‌های اجتماعی‌اند، درحالی‌که شخصیت‌های فرعی جهان بیرونی و بستری اجتماعی را می‌سازند که کنش‌های آنان در آن معنا می‌یابد:

- **زهور:** زهور دانشجویی عمانی است که برای ادامهٔ تحصیل به لندن سفر می‌کند و در آنجا با دنیای متفاوتی روبه‌رو می‌شود. او در غربت پیوسته به خاطرات مادربزرگش می‌اندیشد و گذشته را در ذهنش مرور می‌کند. حوادث رمان در دو محور زمانی، زندگی زهور در لندن و خاطرات بنت عامر در عمان، پیش می‌رود و زهور حلقهٔ اتصال این دو زمان است.

- **بنت عامر:** بنت عامر، مادربزرگ زهور، پیرزنی عمانی و نماد نسل سنتی و ریشه‌دار جامعهٔ عمان است. زندگی او سرشار از سختی، فقر و قحطی است و نویسنده از خلال روایت زندگی هشتادسالهٔ او سیمای زن عمانی را در گذر زمان نشان می‌دهد. رؤیای کاشت درخت نارنج در حیاط خانه‌اش، که هیچ‌گاه تحقق نمی‌یابد، نماد حسرت و ناکامی در مسیر زندگی اوست.

- **سرور:** سرور دختری پاکستانی‌تبار و از دوستان نزدیک زهور در لندن است. او شخصیتی منطقی و عقل‌گرا دارد و درعین‌حال به ارزش‌های سنتی پایبند است. خانواده‌اش ثروتمند و شناخته‌شده‌اند و پدر و مادرش از طبقهٔ فرهنگی جامعه‌اند.

- **کحل:** کحل خواهر سرور و دانشجوی سال آخر پزشکی است. برخلاف خواهرش، آزادی‌خواه و احساساتی است و در برابر سنت‌های خانوادگی مقاومت می‌کند. او با جوانی پاکستانی به نام عمران رابطه‌ای عاطفی دارد که همین رابطه

در بخش‌هایی از داستان محور تعارض و تنش می‌شود.

- **عمران:** عمران از دیگر شخصیت‌های اصلی رمان است. او جوانی پاکستانی و دانشجوی پزشکی است که برای رهایی از فقر و ظلم طبقاتی در کشورش به انگلستان مهاجرت کرده است. شخصیت عمران نمایانگر تلاش انسان برای تحقق آرزوهایش و گذر از محدودیت‌های اجتماعی است.

۳-۱. تحلیل شخصیت‌های اصلی رمان *نارنجة* بر اساس نظریهٔ هورنای

۳-۱-۱. تحلیل شخصیت زهور

شخصیت زهور نمادی از زنی درون‌گرا، حساس و درعین‌حال اجتماعی است که در کشاکش میان میل به محبت، احساس گناه و تلاش برای استقلال روانی گرفتار شده است. تحلیل شخصیت زهور بر پایهٔ نظریهٔ کارن هورنای نشان می‌دهد که رفتارهای او بیش از همه تحت تأثیر دو الگوی شخصیتی اصلی از دیدگاه هورنای قرار دارد: شخصیت مهرطلب (حرکت به‌سوی مردم) و شخصیت انزواطلب (حرکت به‌دور از مردم).

هورنای بر این باور است که افراد مهرطلب، برای رهایی از اضطراب بنیادی، می‌کوشند با دیگران رابطه‌ای محبت‌آمیز برقرار سازند و احساس امنیت ازدست‌رفتهٔ دوران کودکی را از طریق جلب محبت بازسازی کنند. زهور نمونهٔ آشکار این تیپ است؛ او در لحظات بحرانی پناهگاه عاطفی دوستانش می‌شود؛ از جمله اینکه سرور هنگام درماندگی به سراغ او می‌آید: « شعرها الأسود الطويل منثور على كتفي وهي تهمس: "تصوّري يا زهور، تصوّري أختي، أختي أنا تتزوج هذا الفلاح".»[۲] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۶)

این گفتار، از منظر نظریهٔ کارن هورنای، بازتاب آشکاری از شخصیت «مهرطلب» یا الگوی «حرکت به‌سوی مردم» است؛ شخصیتی که امنیت روانی خود را در پذیرش اجتماعی، تأیید دیگران و تعلق به ساختارهای پذیرفته‌شدهٔ جامعه جست‌وجو می‌کند. واکنش عاطفی شخصیت در عبارت «تصوّري يا زهور»، همراه با گریه و آشفتگی، نشان می‌دهد که مسئله فقط مخالفت با ازدواج نیست، بلکه ترس از فروپاشیِ جایگاه اجتماعی و خدشه‌دار شدن تصویری است که خانواده و جامعه برای او ساخته‌اند. در نظام فکری هورنای، شخصیت مهرطلب ارزش خویش را از نگاه دیگران می‌گیرد؛ از همین رو، ازدواج خواهر با «هذا الفلاح» برای او نوعی تهدید حیثیتی و عاطفی است، زیرا احساس می‌کند پیوندِ خانوادگی با طبقه‌ای پایین‌تر پذیرش اجتماعی و امنیت روانی او را متزلزل می‌سازد. تکرار واژهٔ «أختي» نیز نشان‌دهندهٔ وابستگی عاطفی شدید و درهم‌تنیدگی هویت فردی با هویت خانوادگی است؛ وضعیتی که در شخصیت‌های مهرطلب بسیار دیده می‌شود، زیرا آنان استقلال روانی محکمی ندارند و هویت خود را در تأیید جمعی تعریف می‌کنند. از این منظر، کنش عاطفی شخصیت فقط واکنشی طبقاتی نیست، بلکه تلاشی ناخودآگاه برای حفظ

امنیت روانی و جلوگیری از طرد اجتماعی است.

در جایی دیگر، زمانی که کحل از سخت‌گیری‌های خواهرش می‌نالد، زهور همان نقش همدلانه را ایفا می‌کند: «وبكت فجأة، أخذ جسدها يرتعش فوضعت يدي حول كتفها: لا تبكي يا كحل، هذا اختيارك وأنت كفء للاختيار.»[۳] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۳۴)

در هر دو موقعیت، زهور با مهربانی و آرامش به تسکین دیگران می‌پردازد؛ او، برای کسب امنیت درونی و غلبه بر احساس تنهایی، خود را مفید و مورد اعتماد نشان می‌دهد. این رفتار دقیقاً منطبق با سازوکار مهرطلبی است که هورنای آن را تلاشی ناخودآگاه برای حفظ رابطهٔ ایمن با دیگران می‌داند.

هورنای منشأ اضطراب را در از دست دادن احساس امنیت در دوران کودکی می‌داند. در زندگی زهور، بنت عامر نقش مادر و منبع اصلی این احساس امنیت را ایفا می‌کند. پیوند عاطفی او با بنت عامر چنان عمیق است که حتی پس از مرگ یا جدایی از او، اضطراب درونی زهور به شکل عذاب وجدان و احساس گناه نمایان می‌شود: «كان سلمان يناديها بنت عامر... أما منصور فكان يناديها «ماه»... وقد ظلت طوال سنوات حياتها الطويلة في بيت سلمان... لا تتوقف عن الخدمة في المطبخ والبيت.»[۴] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۴۲)

در جایی دیگر نیز آمده است: «لم أعد أصرخ في مناماتي: "لا تذهبي"... لعلها لم تغفر؟ لعلها تعبت مِن تَفهُّم مسوغات البشر؟ لعلها أرادت أن تتركنا نهائيا لمشاغلنا وتسترد كلمة "لا تذهبي" من حيث أطلقتها.»[۵] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۲۰)

در تحلیل هورنای، این احساس گناه و بازسازی ذهنیِ تصویر مادر نشانهٔ تداوم اضطراب بنیادی است. زهور، که در محیطی آمیخته به دلبستگی و فقدان رشد یافته، در بزرگ‌سالی نیز از بازسازی عاطفی گذشته ناتوان است و در رؤیا و خیال به جبران کمبودهای عاطفی خود می‌پردازد.

در این دو برش از رمان، کنش‌ها و حالت‌های درونی شخصیت را می‌توان در چارچوب نظریهٔ کارن هورنای و به‌ویژه الگوی «حرکت به سوی مردم» تفسیر کرد؛ الگویی که در آن فرد برای کاهش اضطراب بنیادی به جلب محبت و پذیرش دیگران از طریق فداکاری، خدمت و وابستگی عاطفی روی می‌آورد. در عبارت «كان سلمان يناديها بنت عامر... أما منصور فكان يناديها ماه»، تعدد نام‌هایی که دیگران برای او به کار می‌برند نشانهٔ هویتی است که بیش از آنکه از درون شکل گرفته باشد در نسبت با دیگران تعریف می‌شود. چنین وضعیتی با توصیف هورنای از شخصیت مهرطلب همخوانی دارد؛ شخصیتی که برای حفظ پیوند با دیگران «خودِ واقعی» را به حاشیه می‌راند و هویت خویش را در چارچوب انتظارات و نگاه دیگران بازسازی می‌کند. از همین رو، اقامت طولانی او در خانهٔ سلمان و تداوم خدمت در فضای خانه، چنان‌که در عبارت «لا تتوقف عن الخدمة في المطبخ والبيت» آمده است، تنها وظیفه‌ای روزمره

نیســت بلکه ســازوکاری دفاعی برای تثبیت جایگاه عاطفی و جلوگیری از طرد اجتماعی فهمیده می‌شــود. در منطق روان‌شناختی هورنای، فرد مهرطلب می‌کوشد، با مفید بودن و خدمتگزاری، حضور خود را برای دیگران ضروری جلوه دهد تا از تهدید طرد و بی‌پناهی مصون بماند.

برش دوم لایهٔ درونی‌تر این وضـعیت را آشـکار می‌سـازد. عبارت «لم أعد أصـرخ في مناماتي: لا تذهبي» نشـان می‌دهد که ترس از فقدان و ترک‌شـدگی در سـطح ناخودآگاه حضـور دارد و حتی در رؤیاها نیز به شـکل فریادی برای حفظ پیوند عاطفی بروز می‌یابد. بااین‌حال، جملهٔ «لم أعد أصـرخ» حاکی از نوعی فرسـودگی روانی و سـرکوب تدریجی این نیاز اسـت؛ گویی شـخصـیت پس از تجربه‌ی مکررِ ناامنی، از بیان نیاز عاطفی خود نیز دسـت کشـیده اسـت. پرسش‌های پی‌درپی «لعلها لم تغفر؟ لعلها تعبت من تفهم مسوغات البشر؟» نیز نشان‌دهندهٔ نوعی درون‌فکنیِ گناه و مسئولیت است؛ حالتی که در شخصیت‌های مهرطلب رایج است، زیرا آنان گسست‌های عاطفی را غالباً نتیجهٔ کوتاهی یا خطای خود می‌پندارند. در چنین وضـعیتی، شـکاف میان خودِ واقعی، که نیازمند محبت و امنیت اسـت، و خودِ آرمانی، که باید صبور و فداکار و بی‌نیاز از مطالبه باشد، به‌تدریج عمیق‌تر می‌شود. عبارت پایانی «تسترد كلمة لا تذهبي من حيث أطلقتها» نیز بیانگر نوعی مواجهه با خلأ عاطفی است؛ گویی حتی تمنای حفظ دیگری نیز از او بازپس گرفته می‌شود و شخصیت با واقعیت تنهایی خود روبه‌رو می‌گردد. این دو برش در کنار یکدیگر نشان می‌دهند که فداکاری و خدمتگزاری ظاهراً آرام و پذیرفته‌شده در سطحی عمیق‌تر می‌تواند پاسخی دفاعی به اضطراب بنیادی و تلاشی برای حفظ امنیت روانی در روابط انسانی باشد.

زهور، علاوه‌بر نیاز به تأیید دیگران، لحظاتی از انزوا و کناره‌گیری را نیز تجربه می‌کند. او که در غربت به گذشـته پناه می‌برد، از درون دچار تعارض و اضطراب است اما در ظاهر می‌کوشد احساساتش را انکار کند: «كان أوّل ما قلته للمرشد النفسي في الغرفة البيضاء والنافذة الممطرة: "أنا لست مكتئبة".»[۶] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۵۷)

این جمله نشانهٔ روشنی از سازوکار دفاعی شخصیت انزواطلب در نظریهٔ هورنای است؛ یعنی فرد، برای محافظت از خود در برابر آسیب‌های هیجانی، وجود ضعف یا رنج خود را انکار می‌کند و به ظاهرِ آرام متوسل می شود. زهور، با پناه بردن به خاطرات و گفت‌وگوهای درونی، می‌کوشـد خود را از فشـار دنیای بیرون و احسـاس بی‌ریشـگی رها کند؛ همان رفتاری که هورنای آن را «گریز از نیاز به دیگران» و نوعی خودکفایی ظاهری می‌داند.

۳-۱-۲. تحلیل شخصیت بنت عامر

بنت عامر پیرزنی عمانی است که آرزوها، شکست‌ها و رنج‌هایش در طول زندگی بازتابی از وضعیت روانی انسان در جست‌وجوی امنیت و محبت است؛ چیزی که در نظریهٔ کارن هورنای «اضطراب بنیادی» نام دارد. او از دوران کودکی تا سالخوردگی همواره در پی یافتن پناه و احساس تعلق بوده است، اما شرایط سخت اجتماعی و خانوادگی او را به شخصیتی وابسته و تسلیم‌پذیر تبدیل کرده است.

در آغاز رمان، نویسنده رؤیای او را برای داشتن باغی کوچک چنین توصیف می‌کند: «كانت تتمنى أن تملك أرضًا ولو صغيرة، بها نخلات ولو خمس وبها شجيرات ليمون وفيفاي وموز ونارنج، تزرعها بنفسها وتسقيها وتعتني بها، وتأكل منها، وتستريح في ظلها».»[۷] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۶)

این تصویر آرزومندانه از بنت عامر را می‌توان از منظر نظریهٔ کارن هورنای بازتاب تلاش شخصیت برای دستیابی به «امنیت روانی» و رهایی از اضطراب بنیادی دانست. هورنای معتقد است فردی که در محیطی آکنده از ناامنی عاطفی، بی‌ثباتی و فقدان حمایت رشد کرده باشد، در سراسر زندگی در جست‌وجوی فضایی امن و آرام باقی می‌ماند؛ فضایی که بتواند احساس تعلق، آرامش و تداوم وجود داشته باشد. آرزوی بنت عامر برای داشتن «قطعه‌زمینی کوچک»، با چند درخت و امکان کاشتن و مراقبت کردن از آن‌ها، در این چارچوب فقط خواستی مادی یا روستایی نیست، بلکه بازتاب نیاز عمیق او به ثبات و پناه روانی است.

تکرار عناصر طبیعی مانند نخل، لیمو، موز و نارنج، همراه با افعال «تزرعها»، «تسقيها»، «تعتني بها»، نشان می‌دهد که او در پی نوعی رابطهٔ پایدار و قابل اعتماد با جهان پیرامون است؛ رابطه‌ای که برخلاف روابط انسانی متزلزل، امکان مراقبت و بازگشت عاطفی را فراهم آورد. در منطق روان‌کاوی هورنای، شخصیتِ گرفتارِ اضطراب بنیادی اغلب می‌کوشد جهانی کوچک اما قابل‌کنترل برای خود بسازد تا از احساس بی‌پناهی و طرد در امان بماند. از همین رو، باغ کوچک در ذهن بنت عامر نماد «فضای امن آرمانی» است؛ جایی که او بتواند هویتی مستقل و آرامش‌یافته را احساس کند.

این رؤیا نماد خودِ آرمانی در نظریهٔ هورنای است. تصویری خیالی از زندگی‌ای آرام و امن که بنت عامر در ناخودآگاهش ساخته است تا با احساس طردشدگی و ناامنی دوران کودکی مقابله کند؛ اما او هیچ‌گاه به این رؤیا نمی‌رسد: «ظلت تحلم بالحقل الصغير تفلحه وتعيش من ريعه حتى ماتت لم يتحقق حلمها قط.»[۸] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۷)

این ناکامی مداوم ریشه در همان «اضطراب بنیادی» دارد که کارن هورنای آن را نتیجهٔ فقدان محبت در کودکی می‌داند. بنت عامر نیز در کودکی از سوی پدر طرد شده و سال‌ها احساس بی‌پناهی کرده است. در واکنش به این

اضـطراب، او راه «حرکت به‌سـوی دیگران» را برمی‌گزیند؛ یعنی از طریق محبت، خدمت و فداکاری به دنبال کسـب امنیت روانی است.

در بخش دیگری از رمان، نویسـنده توصـیف می‌کند که چگونه او در خانهٔ منصـور بخشـی از آرزوی خود را در کاشـت درختان محقق می‌سـازد: «كانت يدها خضـراء، فزرعت كل شـجيرات الليمون والنارنج في حوش بيتنا وكانت نارنجة بعينها هي الأحب إليها، لم تذبل أي شجرة زرعتها واعتنت بها.»[9] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۲۶)

در این صحنه، «پرورش درخت» کنایه از تمایل ناخودآگاه بنت عامر برای پرورش و حمایت از دیگران است. او از طریق مراقبت از درختان خلأ مادرانه و نیاز درونی‌اش به محبت را ارضـا می‌کند؛ همان‌طور که در ادامه با پرورش کودک ثریا نیز این نقش را ایفا می‌کند: «قدّرت جدتي – التي كانت تصغر الثريا بعشر سنين – أن صديقتها قد أصيبت بالجنون الذي يصيب بعض النساء من أهوال الولادة، فضمت الوليد إليها.»[10] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۳۸)

این رفتار مصداق بارز نیاز به محبت و تعلق‌خاطر در نظریهٔ هورنای است. او برای تسکین اضطراب درونی‌اش به پرستاری از دیگران می‌پردازد. این برش را می‌توان در پرتو نظریهٔ کارن هورنای بازتاب سازوکار «حرکت به‌سوی مردم» و نیاز عمیق شخصیت به محبت، تعلق و ایفای نقش حمایتی دانست. هنگامی‌که مادربزرگ و ضعیت ثریا را به «جنون پس از زایمان» تعبیر می‌کند و بی‌درنگ نوزاد را در آغوش می‌گیرد، این کنش تنها واکنشی انسانی و عاطفی به بحران نیسـت، بلکه تلاشـی ناخودآگاه برای ایجاد پیوند، معنا و امنیت روانی از خلال مراقبت از دیگری اسـت. در نظریهٔ هورنای، افرادی که از اضطراب بنیادی رنج می‌برند اغلب می‌کوشند با حمایت، خدمت و مراقبت از دیگران احساس ارزشـمندی و مقبولیت عاطفی به دسـت آورند؛ زیرا بودن آنان در کنار دیگران برایشـان نوعی تضـمین روانی در برابر احسـاس تنهایی و بی‌پناهی اسـت. عبارت «فضـمت الوليد إليها» از نظر روانی دلالت مهمی دارد؛ «در آغوش گرفتنِ» نوزاد صرفاً پذیرش مسئولیت نگه‌داری نیست، بلکه نشانهٔ تلاش برای ایجاد رابطه‌ای عاطفی و جایگزین کردن خلأی درونی اسـت. شـخصـیت، از خلال مراقبت از موجودی وابسـته و نیازمند، نوعی احسـاس ضـرورت و تعلق را تجربه می‌کند. این وضعیت با شخصیت مهرطلب در اندیشهٔ هورنای همخوانی دارد؛ شخصیتی که امنیت خویش را در «موردِ نیاز بودن» جست‌وجو می‌کند و با مراقبت از دیگران برای خود جایگاهی عاطفی می‌سازد.

بنت عامر در روابط اجتماعی‌اش نیز در نقش زنی یاریگر و فداکار ظاهر می شود. نویسنده در توصیف رابطهٔ او با شـیخة می‌نویسـد: «كانت شـيخة تأتي كل ضـحى لتشـرب القهوة مع جدتي، لم تكن تحمل في يدها قطعة ثوب لخياطتها، أو كمة لتطريزها، كما تفعل الجارات، كانت يداها خاليتين دائمًا، ومسـتعدتين دائمًا لمعاونة جدّتي في تنقية الرطب، وإزالة نوى التمر وريّ الزرع، وتفصيص الثوم، وتقشير الليمون اليابس.»[11] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۴۹)

این تصویر از بنت عامر تجلی کامل «شخصیت مطیع» در نظریهٔ کارن هورنای است؛ شخصیتی که برای حفظ محبت دیگران پیوسته در خدمت آن‌هاست و از خود می‌گذرد. او، برای احساس ارزشمندی، به دیگران تکیه می‌کند و رضایت خود را از رضایت آن‌ها می‌گیرد.

در صحنه‌های دیگری از رمان، نویسنده با اشاره به شغل سخت بنت عامر در دوران جوانی بُعد دیگری از شخصیت او را آشکار می سازد: «حين يطلع الفجر، يكون الجمر قد تحوّل إلى صخام، تزيح النساء الرمال ويجمعن الصخام الأسود، يتقاسمنه وتحزم كل واحدة منهن حصتها على ظهرها ليعدن إلى بيوتهن قبل الشروق ... لكنها استطاعت قبل العيد أن تجمع قرشي فضة، ثمن المَصَر.»[12] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۴۹)

در اینجا نیز «کار طاقت‌فرسا» راهی برای حفظ استقلال حداقلی و کسب عزت‌نفس است؛ رفتاری که هورنای آن را نوعی سازوکار جبرانی در برابر احساس ناتوانی و طردشدگی می‌داند.

روی‌هم‌رفته، بنت عامر شخصیتی است که میان دو قطب وابستگی و تسلیم گرفتار مانده است. او همواره می‌کوشد، با محبت و خدمت، اضطراب درونی‌اش را کاهش دهد و به احساس امنیت برسد؛ اما چون در تحقق رؤیاهایش ناکام می‌ماند، به نوعی «ازخودبیگانگی» و انزوا دچار می‌شود. بنابراین، بنت عامر در رمان نارنجهٔ بازتابی از زنِ سنتی در جامعهٔ عمان است؛ زنی که از نظر روانی اسیر اضطراب بنیادی و نیاز به محبت است و برای بقا در جهانی بی‌رحم نقش مادر و فداکار را برگزیده است.

۳-۱-۳. تحلیل شخصیت سرور

شخصیت سرور در رمان نارنجهٔ نمونه‌ای روشن از انسان درگیر «کشمکش میان منِ واقعی و منِ آرمانی» در نظریهٔ کارن هورنای است. او دختری از طبقهٔ مرفه پاکستان است که در ظاهر عقل‌گرا، مقتدر و محافظ ارزش‌های خانوادگی است، اما در درون از اضطراب و احساس ناامنی رنج می‌برد. این دوگانگی سرچشمهٔ رفتارهای او در برابر خواهرش کحل و دیگران است. نویسنده، در معرفی او، تضاد طبقاتی و فکری‌اش را با عمران آشکار می‌سازد: «لا تفهم كيف انتقلت أختها من عبث الغزل إلى فداحة الزواج، وممن؟ رجل لم يتعلم الإنجليزية إلا في ثانوية قريته النائية بأقاصي باكستان. لم يكن أبوه مصرفيًا مرموقًا كأبيها، وأمه الفلاحة لم تسمع عن مدينة اسمها لندن.»[13] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۴)

در این بخش، سرور نمایندهٔ نوعی غرور طبقاتی و سازوکار برتری‌طلبی است. او با بزرگ‌نمایی موقعیت خانوادگی می‌کوشد بر اضطراب درونی‌اش در برابر تغییرات اجتماعی و عاطفی فائق آید. در نظریهٔ کارن هورنای، این رفتار نشانهٔ «حرکت در برابر دیگران» است؛ یعنی فرد، برای تسلط بر ترس درونی، دیگران را تحقیر یا طرد می‌کند تا احساس قدرت کند.

اما، درحقیقت، سرور انسانی است که خود نیز از تجربهٔ عشق و احساسات عمیق محروم مانده است: «نعم، كانت سرور جميلة، ولكنها لم تخلق للعشق، ولن تحبّ أبدًا. العصابة على عينيها كثيفة، وإنها لا ترى.»[۱۴] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۲۱)

این توصیف نشانگر فقدان عاطفی در شخصیت اوست. او، برای فرار از آسیب‌پذیری، میان خود و احساساتش دیواری می‌کشد. هورنای چنین وضعی را حاصل «اضطراب بنیادی ناشی از ناامنی دوران کودکی» می‌داند که در بزرگ‌سالی به شکل سردی عاطفی و ناتوانی از صمیمیت بروز می‌کند.

در بخش دیگری از رمان، سرور نزد زهور می‌آید تا دربارهٔ ازدواج خواهرش شکایت کند: «جاءت سرور إليّ: «تقول إنهما خُلقا لبعضهما يا زهور، لا أحد يخلق لأحد، ولا يخلق خاصة فلاح أمي من طبقة معدمة لأميرة بيضاء وراقية، لكنها تريد جعل زواجها دائمًا، سيموت أبي كمدًا إن علم بهذا.»[۱۵] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۲۲)

در این گفت‌وگو، سرور در ظاهر با لحنی تحقیرآمیز و طبقاتی پیوند خواهرش با «فلاح أمي من طبقة معدمة» را رد می‌کند و از همان آغاز، رابطه را ناممکن و تهدیدآمیز می‌بیند. این موضع‌گیری را می‌توان در چارچوب «حرکت علیه مردم» در نظریهٔ هورنای تحلیل کرد؛ زیرا شخصیت می‌کوشد با برتری‌جویی، کنترل عاطفی و تکیه بر معیارهای منزلتی، احساس تسلط و امنیت را حفظ کند. بااین‌حال، متن نشان می‌دهد که این سلطه‌جویی صرفاً ناشی از غرور طبقاتی نیست، بلکه واکنشی دفاعی به اضطرابی عمیق‌تر است. عبارت «سيموت أبي كمدًا إن علم بهذا» آشکار می‌کند که پشت این موضع سخت‌گیرانه ترسی پنهان از فروپاشی ساختار امنیت خانوادگی وجود دارد. در منطق هورنای، اضطراب بنیادی زمانی شکل می‌گیرد که فرد احساس کند تکیه‌گاه‌های عاطفی و اجتماعی‌اش در معرض تهدید قرار گرفته‌اند؛ ازاین‌رو، سرور ازدواج خواهر را فقط انتخابی شخصی نمی‌بیند، بلکه خطری علیه انسجام خانواده، اعتبار اجتماعی و اقتدار پدر تلقی می‌کند.

همچنین، تأکید او بر تفاوت طبقاتی («أميرة بيضاء وراقية» در برابر «فلاح أمي») نشان می‌دهد که شخصیت، برای حفظ احساس ارزشمندی، به ساختارهای منزلتی و مرزهای اجتماعی تکیه کرده است. این وابستگی به منزلت درحقیقت تلاشی برای مهار ناامنی درونی است؛ زیرا فردِ گرفتار اضطراب بنیادی اغلب با کنترل دیگران و حفظ نظم اجتماعی آشنا می‌کوشد از آشوب روانی و احساس بی‌ثباتی بگریزد. بدین‌سان، رفتار سرور را نمی‌توان صرفاً «برتری‌طلبی خشک» دانست، بلکه باید آن را واکنشی هراس‌آلود به تهدید از دست رفتن امنیت عاطفی و اجتماعی تلقی کرد؛ واکنشی که در آن، سلطه‌جویی ظاهری بر بستری از ترس و ناامنیِ پنهان شکل گرفته است.

بااین‌حال، بخش‌هایی از رمان چهرهٔ درونی‌تر و انسانی‌تر او را نشان می‌دهد؛ او دختری باهوش و علاقه‌مند به یادگیری زبان و فرهنگ دیگر ملت‌ها است: «كنت مع سرور في المكتبة، أساعدها في قراءة مخطوطة باللغة العربية

وتخبرني عن رغبتها في تقوية لغتها الأوردية كذلك، «اللّغة الثانية» كما يليق بطبقة البرجوازية الصـغيرة في باكسـتان، كانت تحاول التركيز في المخطوطة.»[16] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۲۴)

در این بخش، گرایش او به یادگیری زبان‌های دیگر را می‌توان نوعی حرکت جبرانی به سوی خود واقعی دانست؛ تلاشـی برای رهایی از هویت طبقاتی تحمیلی و کشـف ابعاد انسـانی خود. او، با این کار، ناآگاهانه در برابر قالب‌های فرهنگی خانواده‌اش می‌ایستد و میل به خودشـناسـی را نشـان می‌دهد؛ همان چیزی که هورنای آن را گام آغازین در مسیر «تحقق منِ واقعی» می‌داند.

روی‌هم‌رفته، سرور شخصیتی است که بین دو قطب عقل و احساس، و کنترل و رهایی در نوسان است. از سویی به ارزش‌های طبقاتی خانواده وفادار است و از سوی دیگر، میل به فردیت و خودشناسی دارد. این کشمکش درونی او را نمونه‌ای از انسان مدرن گرفتار در «تعارضات درون‌فردی» از دیدگاه کارن هورنای می سازد؛ انسانی که برای یافتن تعادل میان امنیت اجتماعی و آزادی روانی درگیر انکار عاطفی خویش است.

۳-۱-۴. تحلیل شخصیت کحل

شـخصـیت کحل در رمان نارنجة نمادی از «انسـان در جسـت‌وجوی محبت و تعلق» اسـت. او، در نظام فکری کارن هورنای، نمایندهٔ تیپ شخصیتی «حرکت به‌سوی دیگران» است؛ فردی که برای مقابله با اضطراب بنیادی درونی‌اش به دنبال عشق، تأیید و امنیت از طریق نزدیکی عاطفی به دیگران است.

نویسنده، با معرفی گذشتهٔ خانوادگی او، زمینهٔ شکل‌گیری این اضطراب را ترسیم می‌کند: «حاولت كحل إقناع أختها سـرور أن تتخلى عن غرفتها بعض الأحايين لتتيح لها ولزوجها الاختلاء فيها، فهو يسـكن في شـقة ضـيقة مع خمسة طلاب باكستانيين، حيث يستحيل عليها أن تذهب، وهي تسكن مع قريبة لهما وزوجها، حيث تلاصق شقتهما كلية الطب.»[17] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۱۲)

در این صـحنه، «نیاز به عشـق» و «ترس از طرد شـدن» در رفتار کحل نمایان اسـت. او برای حفظ ارتباط عاطفی‌اش با عمران از خواهرش خواهش می‌کند که فضـا را برای خلوت آن دو فراهم کند. این رفتار دقیقاً همان «حرکت به‌سوی دیگران» است که هورنای آن را راهی برای کسب محبت و کاهش اضطراب می‌داند.

کحل در سراسر رمان شخصیتی احساسی، پرشور و درعین‌حال شکننده است: «قالت كحل بحماسة: "لنأكل شـيئا حلوا"، تركا الاختيار لي، فاخترت فطيرة التفاح مع آيس كريم الفانيليا. ضـحكت كحل لأن فطيرة التفاح تذكّرها بالجدّة بطّة في قصص بطوط.»[18] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۷۵)

این رفتار کودکانه و سرشار از احساس نمود تمایل او به بازگشت به دنیای امنیت عاطفی کودکی است. در نظریهٔ

هورنای، چنین اشتیاقی نوعی پناه بردن ناخودآگاه به احساسات ساده و امن برای فرار از اضطراب بزرگ‌سالی است.

در بخش دیگری، نویسنده شور تحصیلی و جاه‌طلبی عاطفی او را این‌گونه نشان می‌دهد: «كانت كحل تتحدّث بحماسة عن مشروع تخرّجها وكان عمران صامتًا، كالعادة.»[۱۹] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۸۴)

اینجا می‌بینیم که او میل شدیدی به «تأیید از سوی دیگری» دارد؛ یعنی حتی در موفقیت‌های فردی‌اش منتظر واکنش عاطفی عمران است. این رفتار از منظر هورنای نشانهٔ نیاز بیمارگونه به تأیید[۲۰] است که از اضطراب بنیادین ناشی می‌شود.

از سوی دیگر، کحل دختری است که با وجود تعلق به خانواده‌ای مرفه، علیه ارزش‌های طبقاتی و ظواهر فریبندهٔ جامعهٔ خود شوریده است: «نشأت "كحل" أخت سرور في وفرة من المال، وتزمُّت من العيش، لم يكن مسموحًا لها بارتداء أي نوع من الأحذية غير أحذية كلاركس ذات الكعوب المستطيلة ،ولم تلبس أي بنجابي غير تلك المفصّلة عند خياط العائلة، الذي كان أبوه خياطا لجدتها، وحين قررت مع سرور ارتداء الحجاب توارت أمهما خجلا من الأقارب.»[۲۱] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۴۰)

در این بخش، کحل با عمل انتخاب «حجاب» علیه ساختار فرهنگی خانواده‌اش شوریده است. در دیدگاه هورنای، این کنش نمادی از تلاش برای خودآیینی و تحقق «منِ واقعی» در برابر «منِ آرمانیِ تحمیلی» است. او برخلاف خواهرش سرور، که اسیر هویت طبقاتی خویش است، مسیر خود را با نوعی آگاهی درونی و رهایی از قید ارزش‌های بورژوایی دنبال می‌کند.

اما در بُعد عاطفی، همان‌گونه که در بخش بیماری عمران می‌بینیم، احساسات شدید و نیاز به نزدیکی در او به نقطهٔ بحرانی می‌رسد: «صرعت الحمى عمران، فلفَّني الجزع وكحل. قرّرنا بعد تردد وحسابات أن نذهب لزيارته في شقته الصغيرة التي يتشاركها هو وخمسة طلبة باكستانيين.»[۲۲] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۱۱۴)

در این برش از داستان، لایه‌ای عاطفی از شخصیت‌ها آشکار می شود که فراتر از موضع‌گیری‌های ظاهری و محدودیت‌های اجتماعی است. عبارت «فلفّني الجزع وكحل» نشان می‌دهد که بیماری عمران نوعی اضطراب عاطفی شدید در آنان برانگیخته است؛ اضطرابی که در چارچوب نظریهٔ هورنای می‌توان آن را بازگشت نیاز عمیق به پیوند و امنیت دانست. اگرچه شخصیت‌ها در سطح اجتماعی می‌کوشند احساساتشان را کنترل کنند و تابع معیارهای طبقاتی و خانوادگی باقی بمانند، اما لحظهٔ بیماری این ساختارهای دفاعی را موقتاً کنار می‌زند و وابستگی عاطفی پنهان را آشکار می‌سازد.

تعبیر «بعد تردد وحسابات» اهمیت روان شناختی زیادی دارد؛ زیرا نشان می‌دهد تصمیم به دیدار صرفاً کنشی

عاطفی نیست، بلکه میان میل درونی به نزدیکی و ترس از پیامدهای اجتماعی یا روانی آن کشمکشی وجود دارد. در منطق هورنای، چنین تردیدی نشانهٔ تعارض میان «خودِ واقعی» و «خودِ آرمانی» است: خودِ واقعی به همدلی، محبت و حضور در کنار دیگری گرایش دارد، اما خودِ آرمانی، که تحت تأثیر هنجارهای طبقاتی و ضرورت کنترل احساسات شکل گرفته است، می‌کوشد این تمایل را مهار کند.

۳-۱-۵. تحلیل شخصیت عمران

شخصیت عمران در رمان نارنجة یکی از عمیق‌ترین نمونه‌های شخصیتی است که می‌توان بر اساس نظریهٔ روان‌کاوی کارن هورنای تفسیر کرد. او مصداق تیپ شخصیتی «حرکت علیه دیگران» است؛ یعنی فردی که براثر رنج‌ها و ناکامی‌های دوران کودکی، برای دفاع از خود در برابر اضطراب بنیادی، سعی دارد با استقلال‌طلبی، رقابت، و طغیان علیه دیگران احساس حقارت و ناامنی درونی را جبران کند.

نویسنده، با بیان پیشینهٔ خانوادگی و طبقاتی عمران، منبع شکل‌گیری این اضطراب را به‌روشنی نشان می‌دهد. او از طبقهٔ پایین جامعهٔ پاکستانی است و دوران کودکی پر از خشونت و سرکوبی را پشت سر گذاشته است: «ربما يفكر عمران بصفعات أبيه، وركلاته. لم تر كحل آثار السوط وأسياخ الحديد على روحه، تتبعّث الآثار بشفتيها على جسده، وحَسِبَتْ أنها شُفيَت.»[۲۳] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۱۳۴)

در این بخش، نویسنده تأکید می‌کند که زخم‌های دوران کودکی عمران تنها جسمی نیستند، بلکه روان او را نیز جریحه‌دار کرده‌اند. از دیدگاه هورنای، چنین تجربه‌ای منشأ شکل‌گیری اضطراب بنیادی[۲۴] است؛ یعنی احساس عمیقِ درماندگی و ناامنی در جهانی خصمانه.

عمران، برای رهایی از این اضطراب، به «گریز از وابستگی» پناه می‌برد و با اتخاذ موضعی سرد، ساکت و عقلانی در برابر دیگران سعی می‌کند کنترل درونی‌اش را حفظ کند: «كانت كحل تتحدّث بحماسة عن مشروع تخرجها وكان عمران صامتًا، كالعادة.»[۲۵] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۸۴)

در این جملهٔ ساده اما روان‌شناختی، سکوت عمران نمادی از خودکنترلی دفاعی است؛ یعنی سازوکاری برای حفظ فاصله از دیگران تا مبادا آسیب ببیند. هورنای این وضعیت را واکنشی در برابر ترس از نزدیکی و آسیب‌پذیری عاطفی می‌داند؛ شخصیتی که یاد گرفته است، برای حفظ خود، احساساتش را پنهان کند. بااین‌حال، این سکوت را نمی‌توان صرفاً به سازوکار دفاعی فردی تقلیل داد؛ زیرا موقعیت زیستی عمران در رمان با تجربهٔ غربت و جابه‌جایی فرهنگی نیز گره خورده است. زندگی در محیطی بیگانه، دوری از شبکه‌های حمایتی آشنا و قرار گرفتن در فضایی چندفرهنگی احساس تعلیق هویتی و بیگانگی را در فرد تشدید می‌کند. در چنین شرایطی، سکوت عمران ممکن است

بازتاب نوعی دوگانگی هویتی نیز باشد: از یک سو پیوندهای عاطفی و فرهنگی با گذشته و سرزمین مادری، و از سوی دیگر واقعیتِ اکنونی که هنوز به‌طور کامل به آن تعلق ندارد. این وضـعیت میانی اغلب در تجربهٔ مهاجرت با نوعی احتیاط در بیان احساسات، درون‌گرایی و کاهش مشارکت در گفت‌وگوهای صمیمانه همراه است.

از این منظر، سکوت عمران حاصل هم‌پوشانی دو سطح است: در سطح روان‌شناختی، راهبردی دفاعی برای کنترل اضطراب و حفظ فاصلهٔ عاطفی؛ در سطح فرهنگی-اجتماعی، واکنشی به احساس بیگانگی و شکاف هویتی در تجربهٔ مهاجرت. همین پیوند میان اضطراب فردی و شرایط زیست‌جهان مهاجرانه نشان می‌دهد که انزوای عمران نه فقط ویژگی شخصیتی، بلکه نتیجهٔ تعامل میان ساختار روانی او و زمینهٔ فرهنگی و اجتماعی زندگی‌اش است.

نویسنده، در ادامه، ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی این وضعیت را آشکار می‌سازد. عمران در محیطی رشد یافته است که سلطهٔ طبقاتی و نابرابری اجتماعی احساس بی‌قدرتی و خشم را در او نهادینه کرده است: «هو يستقبل خبر نجاحه مُلطخًا بطين أرض لا يملكونها ألا يعود إلى قريته قط. حتى في ليالي الثلج الأشد حنينًا، حين تحرمه دمعة أمه النوم، وهي تداوي جراح سوط الأب وأسياخه على جسد الصبي الذي كانه يقسم لنفسه ألا يعود لن يعود.»[۲۶] (الحارثي، ۲۰۱۶م، ص ۱۳۷)

اینجا، نویسنده با مهارت تمام پیوند «فقر و سلطهٔ اجتماعی» با «اضطراب وجودی» را به تصویر می‌کشد. در اصطلاح هورنای، عمران نمونه‌ای از فردی است که برای مقابله با «احساس ناتوانی» به‌سوی قدرت و استقلال حرکت می‌کند. مهاجرت او به انگلستان نماد همین تلاش برای اثبات خویش در برابر جامعه‌ای است که او را تحقیر کرده است.

دستاوردها

بررسی‌های این پژوهش نشان می‌دهد که رمان نارنجة، فراتر از بازنمایی تحولات اجتماعی عمان، ساختار روانی شخصیت‌هایی را آشکار می‌سازد که در مواجهه با ناامنی‌های عاطفی، فشارهای طبقاتی و گسست میان سنت و مدرنیته، به الگوهای دفاعی متفاوتی پناه می‌برند. تحلیل شخصیت‌ها بر اساس نظریهٔ کارن هورنای نشان می‌دهد که رفتارهای آنان را نمی‌توان صرفاً واکنش‌هایی اجتماعی یا اخلاقی دانست، بلکه این رفتارها ریشه در «اضطراب بنیادی» و تلاش برای بازیابی امنیت روانی دارد. در پاسخ به پرسش نخست پژوهش، چگونگی بازتاب گرایش‌های سه‌گانهٔ هورنای در ساختار روایی رمان، بررسی‌ها نشان می‌دهد که جوخة الحارثي شخصیت‌های رمان خود را نه به‌صورت تیپ‌های ایستا، بلکه به‌عنوان سوژه‌هایی متزلزل و درحال نوسان میان سه الگوی «حرکت به‌سوی مردم»، «حرکت علیه مردم» و «حرکت دور از مردم» ترسیم کرده است.

در این میان، بنت عامر نمونهٔ بارز حرکت به‌سوی مردم است؛ شخصیتی که از خلال خدمت، مراقبت و فداکاری می‌کوشد احساس تعلق و ارزشمندی را حفظ کند. بااین‌حال، تحلیل متن نشان می‌دهد که این فداکاری صرفاً خصلتی اخلاقی نیست، بلکه سازوکاری دفاعی در برابر ترس از طرد و بی‌پناهی است. در مقابل، سرور الگوی حرکت علیه مردم را بازنمایی می‌کند؛ اما سلطه‌جویی و تأکید او بر برتری طبقاتی، نه از اعتمادبه‌نفس واقعی، بلکه از هراس فروپاشی امنیت خانوادگی و منزلت اجتماعی سرچشمه می‌گیرد. از سوی دیگر، عمران با سکوت و انزوای مداوم الگوی حرکت دور از مردم را مجسم می‌سازد؛ هرچند این انزوا صرفاً ویژگی‌ای فردی نیست، بلکه با تجربهٔ غربت، تعلیق هویتی و احساس بیگانگی فرهنگی نیز پیوند می‌یابد. به این ترتیب، پژوهش نشان می‌دهد که الگوهای سه‌گانهٔ هورنای در رمان مجزا و ثابت عمل نمی‌کنند، بلکه در پیوند با شرایط اجتماعی و طبقاتی و فرهنگی شخصیت‌ها دچار جابه‌جایی و هم‌پوشانی می‌شوند.

پژوهش در پاسخ به پرسش دوم دربارهٔ پیامدهای شکاف میان «خودِ واقعی» و «خودِ آرمانی» نیز نشان می‌دهد که بخش مهمی از رنج شخصیت‌ها از ناتوانی در آشتی دادن خواسته‌های درونی با انتظارات اجتماعی ناشی می‌شود. شخصیت‌ها، برای حفظ پذیرش اجتماعی، اغلب ناچارند نیازهای واقعی خود را سرکوب کنند و به تصویری آرمانی از خویشتن تن دهند؛ تصویری که جامعه، خانواده یا ساختار طبقاتی بر آنان تحمیل کرده است. این شکاف در زهور به‌صورت کشمکش میان میل به استقلال و احساس گناه، در بنت عامر به‌شکل فرسایش تدریجی خود فردی در خدمت به دیگران، و در عمران به‌صورت سکوت، انزوا و گسست هویتی آشکار می‌شود؛ بنابراین، رمان نشان می‌دهد که بحران شخصیت‌ها تنها محصول شرایط بیرونی نیست، بلکه نتیجهٔ تعارض مداوم میان نیازهای اصیل روانی و فشار هنجارهای اجتماعی است.

بر این اساس، مهم‌ترین دستاورد پژوهش آن است که نارنجة را نمی‌توان صرفاً رمانی اجتماعی یا زنانه تلقی کرد. این اثر روایت سازوکارهای روانی انسان معاصر در مواجهه با اضطراب، طرد و بی‌ثباتی است. جوخة الحارثي، از خلال روابط خانوادگی، عشق، غربت و تفاوت‌های طبقاتی، نشان می‌دهد که شخصیت‌ها چگونه برای بقا به الگوهای دفاعی متفاوت پناه می‌برند و چگونه همین سازوکارها، در عین محافظت از آنان، به تعمیق تنهایی و بحران هویت می‌انجامد. از این منظر، رمان تصویر انسانی را ارائه می‌دهد که در جامعه‌ای درحال گذار، پیوسته میان نیاز به تعلق و میل به رهایی در نوسان است و هیچ‌گاه به امنیت روانی کامل دست نمی‌یابد.

پی‌نوشت

1. Basic Conflict

۲. موهای بلند و مشکی‌اش روی شانه‌هایم ریخته بود و درحالی‌که هق‌هق می‌کرد می‌گفت: تصور کن زهور، تصور کن خواهرم، خواهرم دارد با این کشاورز ازدواج می‌کند.

۳. ناگهان زیر گریه زد و بدنش به لرزه افتاد؛ دستم را دور شانه‌اش حلقه کردم و گفتم: گریه نکن کحل، این انتخاب خودت است و تو شایستهٔ این انتخاب هستی.

۴. سلمان او را "دخترِ عامر" خطاب می‌کرد... اما منصور صدایش می‌زد "ماه"... و او در تمام سال‌های طولانی زندگی‌اش در خانهٔ سلمان دست از خدمت در آشپزخانه و خانه برنداشت.

۵. دیگر در خواب‌هایم فریاد نمی‌زنم: "نرو"... شاید او نبخشید؟ شاید از درکِ توجیهاتِ آدمیان خسته شد؟ شاید می‌خواست ما را برای همیشه با مشغله‌هایمان تنها بگذارد و کلمهٔ "نرو" را از همان‌جایی که رهایش کرده بود بازپس گیرد.

۶. نخستین چیزی که در آن اتاق سفید و مقابل آن پنجرهٔ بارانی به روان‌شناس گفتم این بود: "من افسرده نیستم".

۷. آرزو داشت زمینی هرچند کوچک داشته باشد و در آن با دست خود، ولو پنج نخل و درختان لیمو و نارنج و پاپایا و موز بکارد و آن‌ها را آبیاری و نگه‌داری کند و از میوهٔ آن‌ها بخورد و در سایه‌سارشان استراحت کند.

۸. در آرزوی مزرعه‌ای کوچک بود که آن را بکارد و از محصول آن بخورد؛ تا مرد. آرزویش هیچ‌گاه برآورده نشد.

۹. دستش سبز بود و تمامی درختان لیمو و نارنج حیاط خانهٔ ما را او کاشت و یک درخت نارنج در نظر او دوست‌داشتنی‌تر بود. هیچ‌یک از درختانی که او کاشت و به مراقبت از آن‌ها پرداخت خشک نشد.

۱۰. مادربزرگم، که ده سال از ثریا کوچک‌تر بود، گمان کرد که دوستش ثریا به جنونی مبتلا شده که برخی زنان زائو از وحشت زایمان دچارش می‌شوند. ازاین‌رو نوزاد تازه متولدشده را گرفت و به نگه‌داری از او کمر همت بست.

۱۱. شیخه هر روز پیش از ظهر برای نوشیدن قهوه با مادربزرگم می‌آمد. مثل بقیهٔ همسایگان با خودش پارچه‌ای برای خیاطی یا آستینی برای گلدوزی نمی‌آورد، همیشه دستانش خالی بود و آمادهٔ کمک به مادربزرگم در تمیز کردن خرما و درآوردن هستهٔ آن و آبیاری باغ و پوست کندن سیر و لیموی خشک بود.

۱۲. هنگام سپیده‌دم، هیزم گداخته به ذغال تبدیل شده بود. زنان ما سه‌ها را کنار می‌زدند و ذغال سیاه را جمع می‌کردند و بین خود تقسیم می‌کردند. هرکس سهم خود را بر دوش می‌گذاشت و پیش از طلوع آفتاب به خانه‌هایشان بازمی‌گشتند... ولی موفق شد پیش از عید دو قرش نقره‌ای قیمت شال را جمع کند.

۱۳. نمی‌توانست درک کند که چگونه خواهرش از عشق‌بازی بی‌فایده به دام بار سنگین ازدواج افتاده و گرفتار چه کسی شده است؛ مردی که انگلیسی را در دبیرستانی در روستایی دورافتاده از پاکستان یاد گرفته بود. پدرش بانکدار متشخصی نبود و مادرش، که کشاورز بود، هرگز نام شهری چون لندن را نشنیده بود.

۱۴. آری، سرور زیبا بود، ولی برای عشق ساخته نشده و هرگز عاشق نخواهد شد. غشای روی چشمانش ضخیم بود و اصلاً نمی‌دید.

۱۵. سرور نزد من آمد و گفت: زهور جان، کحل فکر می‌کند که آن‌ها برای یکدیگر آفریده شده‌اند. اما کسی برای دیگری آفریده نمی شود؛ به‌ویژه کشاورزی بی سواد از طبقهٔ بینوا برای پرنسسی زیبا و مرفه خلق نشده است. او می‌خواهد ازدواجش را دائمی کند. پدرم اگر بفهمد، دق‌مرگ خواهد شد.

۱۶. با سرور در کتابخانه بودم. او را در خواندن نوشته‌ای به زبان عربی کمک می‌کردم. سرور از علاقه‌اش برای تقویت زبان اردو می‌گفت؛ «زبان دوم»، همان‌طور که شایستهٔ خرده‌بورژواهای پاکستان بود. می‌خواست بر روی نوشته تمرکز کند.

۱۷. کحل سعی کرد خواهرش سرور را قانع کند که اتاقش را گه‌گاهی برای او و شوهرش خالی کند تا بتوانند در خلوت باشند؛ زیرا شوهرش با پنج دانشجوی پاکستانی در یک آپارتمان کوچک زندگی می‌کرد و محال بود او به آنجا برود. خودش نیز پیش یکی از زنان خویشاوندش سکونت داشت که با شوهرش در آپارتمانی چسبیده به دانشکدهٔ پزشکی زندگی می‌کرد.

۱۸. کحل با شور و شعف گفت: «یک چیز شیرین بخوریم!» انتخاب را به من واگذار کردند. من پای سیب و بستنی وانیلی را انتخاب کردم. کحل خندید؛ چون پای سیب او را به یاد مادر بزرگ اردک خانم در کارتون «دونالد داک» انداخت.

۱۹. کحل با اشتیاق دربارهٔ برنامهٔ فارغ‌التحصیلی‌اش می‌گفت و عمران مثل همیشه ساکت بود.

20. Neurotic Need for Affection and Approval

۲۱. کحل، خواهر سرور، در رفاه بزرگ شد و زندگی باکلاسی داشت. اجازه نداشت جز کفش مارک «کلارک» با پاشنه‌های مستطیلی کفشی دیگر بپوشد و تنها لباس پنجابیِ دوخته‌شده توسط خیاط خانوادگی را می‌پوشید. اما زمانی که با سرور تصمیم گرفت حجاب بپوشد، مادرشان از شدت شرم از چشم اقوام دوری گزید.

۲۲. تب عمران را زمین زد و نگرانی من و کحل را در بر گرفت. پس از تردید و برنامه‌ریزی، تصمیم گرفتیم به عیادت او در آپارتمان کوچکش برویم؛ جایی که با پنج دانشجوی پاکستانی زندگی می‌کرد.

۲۳. شاید عمران به سیلی‌ها و لگدهای پدرش فکر می‌کرد؛ اما کحل آثار تازیانه و سیخ‌های داغ آهنین را بر روح عمران ندید و با لبان خود آن‌ها را بر بدن عمران دنبال کرد و احساس کرد که خودش شفا یافت.

24. Basic Anxiety

۲۵. کحل با هیجان دربارهٔ پروژهٔ فارغ‌التحصیلی خود صحبت می‌کرد، درحالی‌که عمران مثل همیشه ساکت بود.

۲۶. وقتی خبر قبولی‌اش را آمیخته با گل و لای زمینی که مالک آن نبودند دریافت کرد، با خودش عهد بست هرگز به این روستا بازنگردد. حتی در شب‌های بسیار سردی که سرشار از محبت مادرانه بود و اشک مادرش هنگام مداوای زخم‌های تازیانهٔ پدر خواب را از او می‌گرفت، عمران با خودش عهد بست که بازنگردد؛ هرگز بازنگردد.

کتاب‌نامه

اختیاری، مریم، نجفی ایوکی، علی و سیفی، محسن (۱۴۰۳ش). همسنجی تقابل سنت و مدرنیته در رمان‌های "نارنجه" اثر جوخه الحارثی و "سووشون" اثر سیمین دانشور. پژوهش‌های ادبیات تطبیقی، ۱۲(۴۲)، ۱۹۳-۲۲۶. https://clrj.modares.ac.ir/article_6095.html

افضلی، علی و حاجی علی اشرفی، زینب (۱۳۹۹ش). کاربست نظریه کارن هورنای در مطالعه روانشناختی شخصیت‌های رمان عطر فرانسوی. پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی، ۲(۴)، ۷۱-۹۷. https://doi.org/10.30465/lir.2020.29522.1101

الیاسی مفرد، حسین و رضایی، هدی (۱۴۰۵ش). رازهای پنهان شخصیت در رمان "النبیذه"؛ تحلیلی با رویکرد کارن هورنای. پژوهشنامه نقد ادب عربی، ۱۶(۲)، ۳۲-۴۹. https://doi.org/10.48308/jalc.2026.240945.1410

امامی، نصراله (۱۳۷۷ش). مبانی و روش‌های نقد ادبی. تهران: جامی.

برونو، فرانک (۱۳۷۳ش). فرهنگ توصیفی روانشناسی. فرزانه طاهری و مهشید یاسائی (مترجمان). تهران: طرح نو.

جهانتاب، طاهره و همکاران (۱۳۹۹ش). خوانش نمود زمان در رمان سیدات القمر جوخه الحارثی. پژوهشنامه نقد ادب عربی، ۱۱(۲۱)، ۹۹-۱۲۴. https://doi.org/10.29252/jalc.2022.101969

الحارثي، جوخة (۲۰۱۶م). نارنجة. بیروت: دارالآداب.

خير الرمادي، أبو المعاطي (۲۰۱۷م). تجليات الحوارية في الرواية العمانية المعاصرة: سيدات القمر لجوخة الحارثي نموذجاً. مجلة كلية دار العلوم جامعة القاهرة، ۸۱، ۰-۸۸.

طبيش، حنينة (۲۰۲۱م). الرواية والتراث الشعبي "قراءة في رواية سيدات القمر. مجلة إشكالات في اللغة والأدب. ۱۰(۴)، ۱۹۳-۲۰۳. https://asjp.cerist.dz/en/article/168131

شاملو، سعید (۱۳۸۸ش). مکتب‌ها و نظریه‌ها در روانشناسی شخصیت، چاپ نهم، تهران: رشد.

شولتز، دوان و شولتز، سیدنی الن (۱۳۹۱ش). نظریه‌های شخصیت (چاپ جدید). یحیی سیدمحمدی (مترجم). تهران: ویرایش.

فهیم‌کلام، محبوبه (۱۳۹۵ش). نقد روان‌شناختی آنته کریستا بر مبنای نظریه کارن هورنای. نقد زبان و ادبیات خارجی، ۱۳(۱۷)، ۲۰۹-۲۲۶. https://clls.sbu.ac.ir/article_99919.html

غیبی، عبدالاحد و خوش‌نفس، حبیبه (۱۳۹۸ش). بررسی روانشناختی تیپ‌های شخصیتی در رمان الباذنجانه الزرقاء اثر میرال الطحاوی بر اساس نظریه کارن هورنای. نقد ادب معاصر عربی، ۹(۱۶)، ۷۳-۹۵. https://doi.org/10.22034/mcal.2019.1458

کریمی، یوسف (۱۳۹۲ش). روانشناسی شخصیت. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

لاندین، رابرت دبلیو (۱۳۷۸ش). نظریه‌ها و نظام‌های روانشناسی. یحیی سیدمحمدی (مترجم). تهران: ویرایش.

پروین، لورنس ا، و جان، اولیور (۱۳۸۱ش). شخصیت: نظریه و پژوهش. محمدجعفر جوادی و پروین کدیور (مترجمان). چاپ

ششم، تهران: آییژ.

محسنی، بلاسم، دلقندی، نفیسه و نوری کیذقانی، سیدمهدی (۱۴۰۵). از هژمونی مردانه تا روان نژندی زنان: خوانشی مبتنی بر فمنیســم روانکاوانه از رمان نارنجه اثر جوخه الحارثی. مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، ۲۲(۷۹)، ۱۳۰-۱۵۴. https://doi.org/10.22034/iaall.2026.546852.3083

مظفری، سودابه و حاجی‌پور طالبی، جلیل (۱۴۰۴ش). نقد روان‌شناختی شخصیت‌های رمان برید اللیل هدی برکات (بر اساس نظریه کارن هورنای). مطالعات روایت‌شناسی عربی، ۱، ۱۸۱- ۱۹۸. https://doi.org/10.22034/san.2025.11528

هورنای کارن (۱۳۹۷ش). روانشناسی زنان. سهیل سمیعی (مترجم). تهران: ققنوس.

هورنای، کارن. (۱۳۸۱ش). عصبیت و رشد آدمی. اسماعیل فصیح (مترجم). تهران: نشر نو.

هورنای، کارن (۱۳۸۳ش). راه‌های نو در روان‌کاوی. مهرداد مهرجو (مترجم). تهران: انتشارات آستانه.

Afzali, A., & Haji Ali Ashrafi, Z. (2020). Applying Karen Horney's Theory to the Psychological Study of the Personality in French Perfume of Amir Tajesser). *Literary Interdisciplinary Research*, *2*(4), 71-97. https://doi.org/10.30465/lir.2020.29522.1101 [In Persian]

Al-Harthi, Jokha (2016). *Narenjah*. Beirut: Dar Al-Adab. [In Arabic]

Bruno, F. (1994). *Farhang-e Tosifi-ye Ravanshenasi*. Translated by Farzaneh Taheri and Mahshid Yasai. Tehran: Tarh-e Now. [In Persian]

Ekhtyari, M., Najafi Ivaki, A., & Seif, M. (2025). Comparison of Tradition and Modernity in the Novels â Narenjehâ by Jokha Alharthi and â Suvashunâ by Simin Daneshvarâ . *Comparative Literature Research*, *12*(4), 193-226.

https://clrj.modares.ac.ir/article_6095.html?lang=en [In Persian]

Elyasi Mofrad, H., & Rezaei, H. (2026). The Hidden Secrets of Personality in the Novel Al-Nabitha; An Analysis Based on Karen Horney’s Approach. *Arabic Literature Bulletin*, *16*(2), 32-49. https://doi.org/10.48308/jalc.2026.240945.1410 [In Persian]

Emami, Nasrallah (1377sh). *Mabani va Rosh-haye Naqd-e Adabi*. Tehran: Jami. [In Persian]

Fahimkalam, M. (2016). A psychological criticism on "Antichrista" by the Belgian contemporary author, AmélieNothomb, based on theories of Karen Horney. *Critical Language and Literary Studies*, *13*(17), 209-236. https://clls.sbu.ac.ir/article_99919.html?lang=en [In Persian]

Gheibi, A., & Khoshnafs, H. (2019). Psychological survey of personality types in Miral al-Tahawi's novel "Bazenjan Al-Zarqa" according to Karen Horney's theory. *Journal of The Journal of New*

Critical Arabic Literature, *9*(16), 73-95. https://doi.org/10.22034/mcal.2019.1458 [In Persian]

Horney, K. (1381sh). *Neurosis and Human Growth*. E. Fasih (Trans.). Tehran: Nashr-e Now. [In Persian]

Horney, K. (1383sh). *New Ways in Psychoanalysis*. M. Mehrjou (Trans.). Tehran: Astaneh Publications. [In Persian]

Horney, K. (1397sh). *The Psychology of Women*. S. Samiei (Trans.). Tehran: Ghoghnoos. [In Persian]

Jahantab, T, Heidaryan, A, Seddighi, B., & Seyedi, S. H (2020). Reading of appearance of time in Sayyiedat el-Qamar novel of Jokha Al-harti. *Arabic Literature Bulletin*, *11*(21), 99-124. https://doi.org/10.29252/jalc.2022.101969 [In Persian]

Karimi, Y. (2013). *Ravanshenasi-ye Personaliyyat*. Tehran: Payame Noor University Press. [In Persian]

Khair Al-Ramadi, Abu Al-Ma'ati (2017). "Tajalliyat Al-Hiwariyya fi Al-Riwayah Al-'Umaniyyah Al-Mu'asirah: *Sayyidat Al-Qamar* li Jokha Al-Harthi Namudhajaan". *Majallat Kulliyat Dar Al-'Ulum Jami'at Al-Qahirah*, *81*, 0–88. [In Arabic]

Lundin, R. W. (1999). *Nazariyeh-ha va Nizam-haye Ravanshenasi*. Yahya Seyed Mohammadi (Trans.). Tehran: Virayesh. [In Persian]

Mohseni, B., Delghand, N., & Nouri Keyzgani, S. (2025). From Male Hegemony to Female Neurosis: A Psychoanalytic Feminist Reading of Jokha Alharthi's Novel Naranjah . *Majaleh Engjoman-e Irani-ye Zaban va Adabiyat-e Arabi*, 22(79), 130–154.
https://doi.org/10.22034/iaall.2026.546852.3083 [In Persian]

Mozaffari, S., & Hajipour Talebi, J. (2025). Neurotic Strategies and the Wounded Self: A Horneyan Analysis of Character in Hoda Barakatâ s BarÄ«d al-Layl. *Studies in the Arabic Geosciences*, *7*(Persian Special Issue), 181-198.
https://doi.org/10.22034/san.2025.11528 [In Persian]

Pervin, L. A., & John, O. (2002). *Personality: theory and research*. M. J. Javadi & P. Kadivar(Trans.). 6th ed.. Tehran: Ayizh. [In Persian]

Schultz, Duane and Schultz, Sydney Ellen (1391sh). *Nazariyeh-haye Personaliyyat* (New Edition). Translated by Yahya Seyed Mohammadi. Tehran: Virayesh. [In Persian]

Shamlou, S. (2009). *Maktab-ha va Nazariyeh-ha dar Ravanshenasi-ye Personaliyyat* (9th ed.).

Tehran: Roshd. [In Persian]

Tabish, Hunayna (2021). *Al-Riwayah wa Al-Turath Al-Sha'bi: "Qira'ah fi Riwayat Sayyidat Al-Qamar"*. *Majallat Ishkalat fi Al-Lughah wa Al-Adab*, 10(4), 193–203. https://asjp.cerist.dz/en/article/168131[In Arabic]